

*Πάντειο Πανεπιστήμιο
Κοινωνικών και Γεωργικών Επιστημών*

Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών
Π.Μ.Σ. «Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγικές Σπουδές»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Η Διεθνής Ταυτότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης : Μορφές Ισχύος και
Στρατηγικές Επιλογές»

Επιβλέπων καθηγητής: ΓΚΟΦΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ

ΒΛΑΧΟΣ ΧΡΗΣΤΟΣ

A.M.: 1210M032

Αθήνα
Σεπτέμβριος 2012

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	2
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α	
1. ΙΣΧΥΣ	4
2. ΜΟΡΦΕΣ ΙΣΧΥΟΣ	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β	
1. ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΗ ΙΣΧΥΣ	13
2. ΝΟΡΜΕΣ ΚΑΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΔΙΑΧΥΣΗΣ ΤΟΥΣ	18
2. ΚΡΙΤΙΚΗ	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ	
1. ΑΡΧΕΣ ΔΟΜΙΚΟΥ ΡΕΑΛΙΣΜΟΥ	26
2. ΚΡΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΗ ΙΣΧΥ ΤΗΣ ΕΕ	29
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ	
1. ΤΣΕΤΣΕΝΙΑ	34
2. ΣΧΕΣΕΙΣ ΡΩΣΙΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ-ΕΕ	38
3. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	50
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	56
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	58

«Η Διεθνής Ταυτότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης : Μορφές Ισχύος και Στρατηγικές Επιλογές»

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στο ακαδημαϊκό πεδίο μελέτης της εξωτερικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) τα τελευταία χρόνια, πραγματοποιείται ένας θεωρητικά περίπλοκος, αλλά ταυτόχρονα εξαιρετικού ενδιαφέροντος διάλογος, σχετικά με τη μορφή ισχύος της ΕΕ στη διεθνή πολιτική σκηνή. Μία όψη αυτού του διαλόγου, αποτελεί ο ισχυρισμός ότι η ΕΕ είναι ένας μεταβεσφαλιανός δρών, με την κανονιστική ισχύ της να την προσδιορίζει, καθώς και οι έντονες κριτικές που ασκούνται σε αυτόν τον ισχυρισμό. Σημαντικό πρόβλημα στην εξέλιξη του διαλόγου και της απόδειξης ή απόρριψης του παραπάνω επιχειρήματος, αποτελεί το γεγονός ότι η έννοια της κανονιστικής ισχύος είναι μάλλον περίπλοκη, εισήχθη στο λεξιλόγιο των ευρωπαϊκών σπουδών πριν από λίγα χρόνια και στερείται απτών αποδείξεων.

Προκειμένου να εξεταστεί αυτός ο ισχυρισμός, θα γίνει μία σύντομη αναφορά στην έννοια της ισχύος. Ο ρόλος, η ουσία και οι μορφές με τις οποίες αυτή εκδηλώνεται, παρόλο που έχουν υπάρξει αντικείμενο μελέτης και διαλόγου για μακρύ χρονικό διάστημα, αποτελούν ακόμα θέματα διαφωνίας στο πεδίο των διεθνών σχέσεων.

Στη συνέχεια, θα παρουσιαστεί η έννοια της κανονιστικής ισχύος, όπως αυτή αποδίδεται από τον σημαντικότερο και πιο γνωστό υποστηρικτή της, τον Ian Manners, καθώς και την κριτική που ακολούθησε. Το γεγονός ότι η δημοσίευση των θέσεων του προκάλεσε τόσες πολλές αντιδράσεις στον ακαδημαϊκό χώρο, αποτελεί από μόνο του, ένδειξη της σημασίας τους. Μέρος αυτής της κριτικής, δεν είχε σκοπό να ανατρέψει το σύνολο των επιχειρημάτων του Manners, αλλά να τα βελτιώσει ή να αναδείξει κάποιες αδυναμίες τους.

Μεγαλύτερη έμφαση θα δοθεί σε μία σχολή σκέψης του κυρίαρχου παραδείγματος των διεθνών σχέσεων, του δομικού ρεαλισμού, η οποία κρίνει ως ανεπαρκείς τους ισχυρισμούς του Manners και αμφισβητεί την ίδια την βάση τους.

Θα αναφερθούν οι βασικές αρχές και υποθέσεις του δομικού ρεαλισμού και στη συνέχεια η κριτική που ασκεί στην έννοια της κανονιστικής ισχύος.

Στη παρούσα εργασία, θα εξεταστούν τα όρια εφαρμογής της κανονιστικής ισχύος στο πλαίσιο των σχέσεων της ΕΕ με την Ρωσική Ομοσπονδία, κάτω από το πρίσμα των πολέμων της στην Τσετσενία. Η Ρωσία επιλέχθηκε, διότι αποτελεί μία μεγάλη δύναμη στη διεθνή πολιτική σκηνή και δεν προσδοκά, τουλάχιστον στο ορατό μέλλον, την ένταξή της στην ΕΕ. Διεξήγαγε δύο πολέμους στην περιοχή της Τσετσενίας, οι οποίοι συνοδεύτηκαν από σοβαρές κατηγορίες παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τον ρωσικό τακτικό στρατό και τις δυνάμεις ασφαλείας. Η συγκεκριμένη περίπτωση θα αξιολογηθεί και σύμφωνα με τον δομικό ρεαλισμό για να είναι εφικτή η σύγκριση των δύο προσεγγίσεων.

Από την περιπτωσιολογική μελέτη των σχέσεων των δύο μερών θα γίνει προσπάθεια να διερευνηθεί αν η συμπεριφορά και οι στρατηγικές επιλογές της ΕΕ συνάδουν με την κανονιστική της βάση ή αν χαρακτηρίστηκαν από πραγματισμό. Ένα δεύτερο ερώτημα που προκύπτει, σχετικό με την έννοια της κανονιστικής ισχύος της ΕΕ, είναι ο βαθμός διείσδυσης ή αποδοχής των νορμών της από την χώρα δέκτη, την Ρωσία, κατά την εξεταζόμενη περίοδο των είκοσι περίπου ετών. Η απάντηση των δύο ανωτέρω ερωτημάτων αποτελούν τον φιλόδοξο στόχο της παρούσας εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

1. ΙΣΧΥΣ

Προκειμένου να προσδιοριστούν οι μορφές ισχύος της ΕΕ και η διαφορετική αντίληψη για αυτές από τους διάφορους μελετητές, είναι απαραίτητο να δοθεί ένας ορισμός της ισχύος. Στην ελληνική γλώσσα, γενικά η λέξη ισχύς σημαίνει τη δύναμη, συνήθως όχι τη σωματική, που διαθέτει κανείς και που του επιτρέπει να επιβάλλεται¹. Στο πεδίο των διεθνών σχέσεων ο ορισμός της ισχύος είναι δυσκολότερος καθώς υπάρχουν διαφωνίες που σχετίζονται με τον ρόλο και την φύση της. Ο Robert Gilpin σχολιάζοντας τον αριθμό και την ποικιλία των ορισμών της, ανέφερε ότι το γεγονός αυτό θα έπρεπε να προκαλεί τουλάχιστον αμηχανία στους πολιτικούς επιστήμονες².

Ο επικρατέστερος ορισμός είναι αυτός του Robert Dahl ότι ο Α έχει ισχύ έναντι του Β στο βαθμό που ο Α μπορεί να υποχρεώσει τον Β να κάτι το οποίο αλλιώς δεν θα έκανε³. Βάση αυτής της προσέγγισης αποτελεί ο ορισμός του Weber ότι ισχύς είναι η δυνατότητα επικράτησης της θέλησης κάποιου σε μία κοινωνική σχέση, ακόμα και αν υπάρχει αντίσταση, ανεξάρτητα με το που βασίζεται αυτή η δυνατότητα⁴. Η προσέγγιση αυτή της ισχύος, ως μία αλληλεπίδραση μεταξύ δύο ή περισσότερων δρώντων, αναπτύχθηκε από μελετητές που εργάζονταν σε διάφορα επιστημονικά πεδία όπως η ψυχολογία, η φιλοσοφία, η κοινωνιολογία και οι πολιτικές επιστήμες, κατά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα⁵. Μέχρι τότε, η κυρίαρχη άποψη ήταν ότι η ισχύς μπορεί να γίνει αντιληπτή ως το άθροισμα κάποιων πόρων του κράτους, άποψη η οποία δεν είναι εντελώς απαξιωμένη σήμερα.

Ο Mearsheimer, εκπρόσωπος του επιθετικού ρεαλισμού, θεωρεί ότι η ισχύς ενός κράτους βασίζεται στο μέγεθος του πληθυσμού του και το επίπεδο του πλούτου

¹ Μπαμπινιώτης Γεώργιος, Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας,, Εκδ. Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 1998, σελ. 797.

² Παρατίθεται στο Baldwin David, "Power and International Relations", στο Carlsnaes W., Risse T., Simmons B. (edit), Handbook of International Relations, SAGE Publications, 2002, p. 177-192.

³ Dahl Robert, "The Concept of Power", Behavioral Science, Vol 2, 1957, p. 202-3.

⁴ Παρατίθεται στο Berenskoetter Felix, "Thinking about Power" στο Berenskoetter Felix, Williams Michael (eds) Power in World Politics, London, New York, Routledge, 2007, p.1-22

⁵ Baldwin David, "Power and International Relations", στο Carlsnaes W., Risse T., Simmons B. (edit), Handbook of International Relations, SAGE Publications, 2002, p. 177-192.

του (δυνητική ισχύς) και συνίσταται κυρίως στον στρατό ξηράς του και στις αεροπορικές και ναυτικές δυνάμεις που τον υποστηρίζουν άμεσα (πραγματική ισχύς)⁶. Ο ίδιος συγγραφέας ασκεί πειστική κριτική στον ορισμό του Dahl παραθέτοντας τρία επιχειρήματα. Πρώτον, καθίσταται σχεδόν αδύνατη η εκτίμηση της ισορροπίας ισχύος πριν από μία σύγκρουση, καθώς η ισορροπία θα καθορίζεται μόνο όταν είναι γνωστή η έκβαση της σύγκρουσης. Δεύτερον, είναι πιθανό να οδηγήσει σε μη πειστικά συμπεράσματα, όπως π.χ. ότι αφού το Βιετνάμ επικράτησε των ΗΠΑ στον μεταξύ τους πόλεμο, είναι και ισχυρότερο από αυτές. Τέλος, δεν υπάρχει ουσιαστικός διαχωρισμός μεταξύ των μέσων (ισχύς) και των σκοπών (πολιτικά αποτελέσματα) γεγονός που οδηγεί σε ένα κυκλικό επιχείρημα⁷. Με εξαίρεση το πρώτο επιχείρημα του Mearsheimer⁸, η κριτική που ασκεί είναι πειστική και δημιουργεί αμφιβολίες ως προς την ορθότητα του ορισμού του Dahl και δικαιολογημένα προβληματίζει. Από την άλλη πλευρά, ο ορισμός του Mearsheimer είναι μάλλον μονοδιάστατος και αποκρύπτει όψεις της ισχύος που δεν συνδέονται με τις στρατιωτικές δυνάμεις.

Ο Hart σε άρθρο του⁹ εξετάζει την ισχύ από τρεις όψεις: ως έλεγχο της συμπεριφοράς ενός δρώντα, ως έλεγχο των πόρων και ως έλεγχο των γεγονότων και των αποτελεσμάτων. Οι δύο πρώτες όψεις ουσιαστικά είναι αυτές που έχουν παρατεθεί ήδη, ο ορισμός Dahl και ο ορισμός Mearsheimer αντίστοιχα. Ο Hart προτιμά την τρίτη εκδοχή καθώς θεωρεί ότι η ισχύς πρέπει να συνδέεται όχι με την συμπεριφορά του B αυτή καθαυτή, αλλά κυρίως με τα γεγονότα και τα αποτελέσματα αυτής, τα οποία πρέπει να τα επιθυμητά για τον A.

Ο Nye¹⁰, εκπρόσωπος της φιλελεύθερης σχολής σκέψης, κάνοντας χρήση και των τριών όψεων, ορίζει την ισχύ ως την ικανότητα να επιτυγχάνεις τα αποτελέσματα που επιθυμείς και, αν είναι αναγκαίο, να μεταβάλλεις τη συμπεριφορά των άλλων

⁶ Mearsheimer John, Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων, Αθήνα, 2007, σελ. 105.

⁷ Στο ίδιο, σελ. 137-8.

⁸ Η αδυναμία εκτίμησης της ισορροπίας ισχύος πριν από την εκδήλωση μίας σύγκρουσης, αφού ούτως ή άλλως συζητάμε για εκτίμηση και όχι για μία μαθηματική σχέση τύπου A μεγαλύτερο από το B, δεν κρίνεται πειστικό επιχείρημα για τη μη ορθότητα του ορισμού του Dahl.

⁹ Hart Jeffrey, "Three Approaches to the Measurement of Power in International Relations", International Organization, Vol. 30, No 2, 1976, p.289-305

¹⁰ Nye Joseph, Το Παράδοξο της Αμερικανικής Δύναμης, Αθήνα, 2003, σελ.40.

ώστε να συμβαίνει αυτό. Αυτή η ικανότητα συνδέεται συχνά με την κατοχή συγκεκριμένων πόρων, όπως ο πληθυσμός, το έδαφος, οι φυσικοί πόροι, η οικονομική δύναμη, η στρατιωτική ισχύς και η πολιτική σταθερότητα.

Η αδυναμία καθορισμού ενός γενικά αποδεκτού ορισμού της ισχύος στο πεδίο των διεθνών σχέσεων δεν είναι ανεξάρτητη από τις θεωρητικές αντιπαραθέσεις των μελετητών του πεδίου. Ο Baldwin¹¹ που έχει ασχοληθεί ευρέως με την έννοια της ισχύος, εκτιμά ότι στο κοντινό μέλλον δεν πρόκειται να υπάρξει συμφωνία μεταξύ των μελετητών για το ρόλο και την ουσία της. Στην πραγματικότητα ο ορισμός εξαρτάται και από τη θεωρητική σχολή που ανήκει ο συγγραφέας, αν και όπως έχει επισημανθεί ο επικρατέστερος ορισμός είναι αυτός του Dahl, παρά τις ενστάσεις που έχουν διατυπωθεί για την εγκυρότητά του.

2. ΜΟΡΦΕΣ ΙΣΧΥΟΣ

Η ισχύς των δρώντων στη διεθνή πολιτική δεν είναι μονοδιάστατη. Η βασικότερη μορφή της βέβαια είναι η στρατιωτική, αλλά υπάρχουν και άλλες. Όπως στον ορισμό της, έτσι και οι διάφορες μορφές της εξαρτώνται από τη θεωρητική σχολή του κάθε μελετητή. Ο Mearsheimer ως πραγματική ισχύ ορίζει μόνο τη στρατιωτική, ενώ ως δυνητική την οικονομική και τον πληθυσμό. Ο Carr¹² διαχώρισε την ισχύ σε τρεις αλληλοεξαρτώμενες κατηγορίες (στρατιωτική- οικονομική- της πειθούς), τονίζοντας όμως ότι η διάκριση είναι θεωρητική και ότι στην ουσία της είναι μία αδιαίρετη ολότητα.

Την εποχή του ψυχρού πολέμου για να περιγραφεί αρχικά η κατάσταση των δυτικών ευρωπαϊκών κρατών, τα οποία είχαν ξεκινήσει τις διαδικασίες οικονομικής ολοκλήρωσης, και αργότερα η ιδιόρρυθμη κατάσταση των ισχυρών οικονομικά και πληθυσμιακά, αλλά εντελώς αδύναμων στρατιωτικά κρατών της Γερμανίας και της Ιαπωνίας, χρησιμοποιήθηκε και ο όρος της πολιτικής (civilian) ισχύος. Ο Nye το 1990 προσέθεσε στο λεξιλόγιο των διεθνών σχέσεων τον όρο της ήπιας (soft) ισχύος.

¹¹ Baldwin David, "Power and International Relations", στο Carlsnaes W., Risse T., Simmons B. (edit), Handbook of International Relations, SAGE Publications, 2002, p. 177-192.

¹² Carr Edward, «Η εικοσαετής κρίση, 1919-1939. Εισαγωγή στη μελέτη των διεθνών σχέσεων», εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 2004, σελ. 154-194.

Το 2004, η Nossel χρησιμοποίησε την έξυπνη (smart) ισχύ για να περιγράψει τον αποτελεσματικό συνδυασμό στη χρήση της σκληρής (hard) και της ήπιας ισχύος.

Νεώτεροι μελετητές εισήγαγαν και άλλους νέους όρους για να περιγράψουν την ισχύ της ΕΕ ως ηθικής (ethical), ως κανονιστικής (normative), ως μεταμορφωτικής (transformative), ή ακόμα και ως metrosexual¹³. Εκτός από το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια παράγονται διαρκώς νέοι όροι, μάλλον λόγω της επαγγελματικής ενασχόλησης πολλών με το αντικείμενο, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι δεν υπάρχει μία σχετική ομοφωνία για τις μορφές της ισχύος.

Ο ρόλος της στρατιωτικής ισχύος στον πόλεμο, ο οποίος θεωρείται η ultima ratio (έσχατη λύση) στις διεθνείς σχέσεις, είναι αναμφισβήτητος και για το λόγο αυτό, της αποδίδεται πρωταρχική σημασία. Είναι πολύ δύσκολο να φανταστεί κανείς μία πραγματικά μεγάλη δύναμη για μεγάλο χρονικό διάστημα, η οποία να μη διαθέτει ισχυρές στρατιωτικές δυνάμεις. Στο παρελθόν όλες οι μεγάλες αυτοκρατορίες ή κράτη μπορούσαν να συντηρήσουν ένα αξιόλογο στράτευμα. Η εξωτερική πολιτική ενός κράτους οριοθετείται όχι μόνο από τους στόχους της, αλλά και από τις στρατιωτικές της δυνάμεις. Η στρατιωτική ισχύς είναι εν μέρει ένα μετρήσιμο μέγεθος, καθώς αποτελείται από ένα άθροισμα μέσων (χερσαίων, ναυτικών, εναέριων και πυρηνικών όπλων). Το μη μετρήσιμο μέρος της οφείλεται σε παράγοντες όπως η κατάλληλη και επαρκής εκπαίδευση του στρατεύματος, η επαγγελματική επάρκεια του, το ηθικό του και η ικανότητα της ηγεσίας του.

Η οικονομική ισχύς αποτελεί μία βασική μορφή ισχύος είτε την θεωρήσουμε ως μία απλώς ουσιαστική προϋπόθεση για την ανάπτυξη της στρατιωτικής ισχύος, είτε ως μία ανεξάρτητη μορφή ισχύος. Οριοθετείται κυρίως από την βιομηχανική ανάπτυξη ενός κράτους, τους φυσικούς του πόρους και την τεχνολογική του ανάπτυξη. Ο Carr¹⁴ αναφέρει ότι μόνο τα πρωτόγονα είδη πολέμου ήταν εντελώς

¹³ Ο όρος δεν κατέστη δυνατόν να μεταφραστεί. Η πατρότητα του όρου σε ότι αφορά την ΕΕ, ανήκει στον Parag Khanna, "The Metrosexual Power", Foreign Policy, 1 July 2004. Χαρακτηρίζεται έτσι διότι μπορεί να συνδυάσει με αποτελεσματικότητα την σκληρή και την ευαίσθητη της πλευρά, να συμπεριφερθεί με τον κατάλληλο τρόπο σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση και να συνεργάζεται με άλλους.

¹⁴ Carr Edward, «Η εικοσαετής κρίση, 1919-1939. Εισαγωγή στη μελέτη των διεθνών σχέσεων», εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 2004, σελ. 159, 179.

ανεξάρτητα από τον οικονομικό παράγοντα. Η πρόοδος του πολιτισμού υπήρξε στενά συνδεδεμένη με την οικονομική ανάπτυξη και το γεγονός ότι η σχέση μεταξύ στρατιωτικής και οικονομικής ισχύος γίνεται συνέχεια στενότερη δεν πρέπει να μας προκαλεί εντύπωση. Επίσης, θεωρεί λανθασμένη την άποψη ότι αυτές οι δύο μορφές ισχύος μπορούν να διαχωριστούν, ενώ υποστηρίζει ότι μακροπρόθεσμα η μία είναι ανίσχυρη χωρίς την άλλη. Ο Nye¹⁵, γράφοντας σε διαφορετική εποχή, δίνει ακόμα μεγαλύτερη έμφαση στην οικονομική ισχύ, χωρίς να αναιρεί βέβαια την αξία της στρατιωτικής. Αναφέρει ότι τα θεμέλια της ισχύος άλλαξαν και δεν δίνεται έμφαση στη στρατιωτική ισχύ και στις κατακτήσεις για τέσσερις κυρίως λόγους, την έλευση των πυρηνικών όπλων, τον εθνικισμό, την απέχθεια των μεταβιομηχανικών κοινωνιών για υψηλές απώλειες, την προτίμησή τους για ευημερία παρά για τη δόξα καθώς και το γεγονός ότι η χρήση βίας εκθέτει σε σοβαρούς κινδύνους τους οικονομικούς τους στόχους.

Το 1939, ο Carr¹⁶, εκτός από τη στρατιωτική και οικονομική έγραψε και για την ισχύ της πειθούς. Η σημασία της, σύμφωνα με τον Carr, μεγάλωσε, διότι αυξήθηκε ο αριθμός των ατόμων που η γνώμη τους είναι πολιτικά σημαντική. Η σύγχρονη πολιτική σκηνή εξαρτάται ζωτικά από τη γνώμη μεγάλων μαζών, γεγονός που δεν αγνοείται από τις κυβερνήσεις. Οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες όμως που κατέστησαν σημαντική τη κοινή γνώμη στη πολιτική, δημιούργησαν και τους τρόπους για τη διαμόρφωση και τον έλεγχο της. Σημαντικότερο όργανο είναι η λαϊκή εκπαίδευση που παρέχεται από το κράτος το οποίο και καθορίζει το περιεχόμενό της. Άλλα όργανα διαμόρφωσης της κοινής γνώμης είναι το ραδιόφωνο, οι κινηματογραφικές ταινίες και ο τύπος. Η οργανωμένη χρήση της ισχύος της πειθούς ως συστηματικού εργαλείου της εξωτερικής πολιτικής είναι μία καινούργια εξέλιξη και αναγνωρίζεται ως εθνικό πολιτικό όπλο. Ο Carr αν και αναγνωρίζει τους περιορισμούς της, τη θέτει σε ισότιμη βάση με τις άλλες δύο μορφές ισχύος και ισχυρίζεται ότι δεν μπορεί να διαχωριστεί από αυτές.

¹⁵ Nye Joseph, Το Παράδοξο της Αμερικανικής Δύναμης, Αθήνα, 2003, σελ.40-3.

¹⁶ Carr Edward, «Η εικοσαετής κρίση, 1919-1939. Εισαγωγή στη μελέτη των διεθνών σχέσεων», εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 2004, σελ. 179-194.

Η ήπια ισχύς όπως ορίστηκε από τον Nye¹⁷, μπορεί να θεωρηθεί μία εξέλιξη της έννοιας ισχύος της πειθούς του Carr. Υπερβαίνει την πειθώ, διότι αποτελεί τη δύναμη που πηγάζει από την ικανότητα να δελεάζεις και να γοητεύεις, με τη γοητεία να οδηγεί συχνά στη συναίνεση ή στη μίμηση. Το κράτος με ήπια ισχύ έχει τη δυνατότητα να επιτύχει τα αποτελέσματα που επιθυμεί στην παγκόσμια πολιτική σκηνή, επειδή τα άλλα κράτη θέλουν να το ακολουθήσουν, αφού θαυμάζουν τις αξίες του και φιλοδοξούν να φτάσουν στο επίπεδο ευημερίας και ελευθερίας του. Δημιουργεί την ατζέντα στην παγκόσμια πολιτική με τρόπο που να καθορίζει και να διαμορφώνει τις προτιμήσεις των άλλων. Αναφερόμενος στην περίπτωση των ΗΠΑ, η έλξη της ιδεολογίας και της κουλτούρας τους μπορεί να τις διευκολύνει ώστε άλλα κράτη να διοχετεύσουν ή να περιορίσουν τις δραστηριότητές τους σε τρόπους που αυτές επιθυμούν. Όμως, σε αντίθεση με τη σκληρή ισχύ, η ήπια δεν ανήκει εξ ολοκλήρου στην κυβέρνηση ενός κράτους. Οι δύο μορφές ισχύος συνδέονται και μπορούν να αλληλοενισχυθούν, αλλά δεν είναι η μία αντανάκλαση της άλλης. Ορισμένα κράτη (Καναδάς, σκανδιναβικά κράτη), λόγω των ελκυστικών θεσμών τους διαθέτουν μεγαλύτερη επιρροή από το στρατιωτικό και οικονομικό εκτόπισμά τους, ενώ άλλα απώλεσαν λόγω κάποιων ενεργειών τους μέρος της ήπιας ισχύος τους, παρόλο που οι στρατιωτικοί και οικονομικοί τους πόροι συνέχιζαν να αυξάνουν (π.χ. Σοβιετική Ένωση μετά τις εισβολές της στην Ουγγαρία και την Τσεχοσλοβακία). Η σημασία της τέλος, αν συνεχιστούν οι τρέχουσες τάσεις στην οικονομία και την κοινωνία της μεταβιομηχανικής εποχής, θα γίνεται ολοένα και πιο σημαντική.

Στη συνέχεια, η Nossel¹⁸ και ο Nye, προκειμένου να χαρακτηρίσουν την αποτελεσματική χρήση της σκληρής και ήπιας ισχύος από τις ΗΠΑ, χρησιμοποίησαν τον όρο της έξυπνης ισχύος. Αυτό προϋποθέτει την ανάπτυξη μίας ολοκληρωμένης στρατηγικής, πόρων και εργαλείων για να επιτευχθούν οι στόχοι της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ. Οι ΗΠΑ εκτός από έναν ισχυρό στρατό θα πρέπει να

¹⁷ Ο Joseph Nye εισήγαγε τον όρο "soft power" το 1990, με το βιβλίο του "Bound to Lead: The Changing Nature of American Power". Στο ίδιο θέμα έχει αναφερθεί και σε άλλα άρθρα του και βιβλία. Στη παρούσα εργασία οι πληροφορίες αντλούνται από το «Το Παράδοξο της Αμερικανικής Δύναμης», Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2003.

¹⁸ Nossel Suzanne, "Smart Power- Reclaiming Liberal Internationalism", Foreign Affairs, Vol 83, No 2, Mar- Apr 2004.

επενδύσουν στις συμμαχίες τους, στις συνεργασίες τους με άλλα κράτη και στους διεθνείς θεσμούς ώστε να επεκτείνουν την επιρροή τους και να έχουν διεθνή νομιμοποίηση.

Η περιγραφή της ισχύος της ΕΕ και η στάση της στη διεθνή πολιτική σκηνή αποτέλεσε πρόβλημα για μεγάλη μερίδα μελετητών, κυρίως Ευρωπαίων. Η νομισματική ένωση, η οικονομική και πολιτική ολοκλήρωση που εξελίσσεται, παραδόξως για κάποιους, έχει καταστήσει την ΕΕ έναν πολύ σημαντικό παράγοντα διεθνώς. Ο πρωτοπόρος τρόπος δημιουργίας της, η ασυνήθιστη δομή της, η ιδιόρρυθμη διαδικασία λήψης των αποφάσεων και η επιρροή που ασκεί, είτε στην περιφέρεια της, είτε έξω από αυτή, έγινε αντικείμενο εκτεταμένων μελετών. Το αποτέλεσμα ήταν η παραγωγή πολλών καινούργιων όρων, μερικοί από τους οποίους θα εξεταστούν παρακάτω. Ο όρος της κανονιστικής ισχύος θα εξεταστεί ξεχωριστά στο επόμενο κεφάλαιο.

Ο Γάλλος Francois Duchene, στις αρχές της δεκαετίας του 1970, χρησιμοποίησε τον όρο της πολιτικής ισχύος για να περιγράψει την ισχύ της Ευρωπαϊκής Κοινότητας σε αντιπαράθεση με την παραδοσιακή στρατιωτική ισχύ¹⁹. Η αφορμή δόθηκε από την παρατήρηση των σχέσεων μεταξύ των χωρών της ΕΟΚ, οι οποίες προσομοίαζαν περισσότερο με τους θεσμούς μίας δημοκρατικής πολιτείας παρά με τις παραδοσιακές διακρατικές σχέσεις. Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα θεωρήθηκε ως ένα νέο στάδιο στον πολιτικό πολιτισμό που θα είχε τη δυνατότητα να επηρεάσει τις διεθνείς σχέσεις με πολιτικές μορφές ισχύος. Αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι το συγκεκριμένο σύνολο κρατών είχε μεγάλη οικονομική δύναμη αλλά σχετική μικρή στρατιωτική. Η θέση της θα παρέμενε ισχυρή για όσο διάστημα διατηρούσε τα εσωτερικά της χαρακτηριστικά, τα οποία ήταν κυρίως η συλλογική δράση και η προσήλωση στα πολιτικά μέσα και σκοπούς καθώς και η έκφραση μέσω αυτών των κοινωνικών αξιών της ισότητας, της δικαιοσύνης και της ανοχής²⁰.

¹⁹ Manners Ian, "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, No 2, 2002, pp. 235-58.

²⁰ Smith Karen, "Beyond the Civilian Power Debate", *Politique Europeenne*, 1 (17), 2005, p. 66

Ο Maull²¹, αναλύοντας και εξειδικεύοντας την έννοια της πολιτικής ισχύος, προκειμένου να μελετηθούν και χώρες όπως η Γερμανία και η Ιαπωνία, αναφέρει ότι ένα κράτος απαιτείται να πληροί τρεις ουσιώδεις όρους για να διαθέτει αυτού του είδους την ισχύ:

- να συνεργάζεται με άλλα κράτη για την επίτευξη των στόχων του στη διεθνή πολιτική,

- να επικεντρώνεται στη χρήση μη στρατιωτικών μέσων, κυρίως οικονομικών, για την εξασφάλιση των εθνικών συμφερόντων, και

- να διαθέτει την θέληση για την ανάπτυξη των υπερεθνικών δομών για τη διευθέτηση των κρίσιμων θεμάτων της διεθνούς πολιτικής.

Η χρήση των στρατιωτικών μέσων δεν αποκλείεται, αλλά γίνεται μόνο κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις. Πραγματοποιείται συλλογικά και όχι από κάθε μεμονωμένο κράτος αυτόνομα, είναι απαραίτητη η διεθνής νομιμοποίηση και ο σκοπός της είναι ο «εκπολιτισμός» των διεθνών σχέσεων²².

Ένας όρος που χρησιμοποιήθηκε για την ΕΕ ήταν αυτός της ηθικής ισχύος, ο οποίος χαρακτηρίζει τον θετικό ρόλο της ως μία δύναμη που αλλάζει τον κόσμο προς την κατεύθυνση του παγκόσμιου «κοινού καλού». Έχει ευρεία έννοια που ενσωματώνει την στρατιωτική και την πολιτική ισχύ και μπορεί να προσδιορίσει μία ΕΕ που αποκτά και στρατιωτικές δυνατότητες για να πετύχει τους στόχους της²³. Αυτό που διαφοροποιεί την ΕΕ από μία συμβατική μεγάλη δύναμη είναι ο τρόπος που χρησιμοποιεί την ισχύ της. Συμβάλλει σε έναν «καλύτερο κόσμο» ενισχύοντας τις ευρωπαϊκές αξίες που οι πιο θεμελιώδεις είναι η ελευθερία, η αλληλεγγύη, η ανοχή, η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η δημοκρατία και το κράτος δικαίου. Σύμφωνα με τον Hazel Smith²⁴, η ΕΕ δρα με αυτόν τον τρόπο εξαιτίας της ιδιαίτερης και μοναδικής της φύσης της, η οποία απαιτεί διαφάνεια σε όλες τις ενέργειες. Υπόκειται σε έλεγχο από τις κυβερνήσεις, τα κοινοβούλια, την κοινή γνώμη και τα

²¹ Maull Hans, "Germany and Japan: the New Civilian Powers", *Foreign Affairs*, 69:5, 1990-1, pp91-106.

²² Maull Hans, "Europe and the New Balance of Global Order", *International Affairs*, Vol 81, No 4, Jul 2005, p 775-799.

²³ Aggestam Lisbeth, "Introduction: Ethical Power Europe?", *Foreign Affairs*, 84:1, 2008, p.2

²⁴ Smith Hazel, *European Union Foreign Policy- What Is and What Does*, London, 2002, p.271.

ΜΜΕ κάθε κράτους- μέλους ξεχωριστά, γεγονός που καθιστά σχεδόν αδύνατη την υιοθέτηση μίας πολιτικής που δεν συνάδει με την ηθική. Τέτοιες πολιτικές απαιτούν μυστικότητα και χειρισμό από μία μικρή ομάδα ατόμων, δυνατότητα η οποία δεν υπάρχει στους κόλπους της ΕΕ.

Η μεταμορφωτική ισχύς της ΕΕ περιγράφηκε κυρίως από τον Mark Leonard²⁵, ο οποίος την χαρακτηρίζει ένα νέο είδος ισχύος. Λειτουργεί μακροπρόθεσμα και αναδιαμορφώνει τον κόσμο παρά κερδίζει βραχυπρόθεσμες συγκρούσεις. Δεν μετράται με αμυντικούς προϋπολογισμούς και έξυπνους πυραύλους, αλλά καταγράφεται σε επίσημες συμφωνίες, θεσμούς και νόμους. Η ΕΕ μεταμορφώνει τα κράτη με τα οποία έρχεται σε επαφή χωρίς να απειλεί ότι θα εισβάλλει σε αυτά. Η μεγαλύτερη απειλή της είναι ότι θα σταματήσει τις σχέσεις μαζί τους. Βάση της δύναμης της, αποτελεί η ισχυρή οικονομία της και το γεγονός ότι συνδυάζει την ενέργεια του φιλελευθερισμού (όπως οι ΗΠΑ) με την κοινωνική σταθερότητα (όπως επιδιώκουν μερικά κράτη της Ασίας). Η ΕΕ εξαπλώνει την επιρροή της χωρίς να προκαλεί, διότι αυτό το είδος της ισχύος, είναι σχεδόν αδύνατο να το αντιληφθείς, οπότε δεν προκαλεί εχθρότητα. Τα κράτη (Ισπανία, Πολωνία, Τσεχία, Ελλάδα) που έχουν έρθει σε επαφή μαζί της, για να εισέλθουν στους κόλπους της, έχουν μεταμορφωθεί μόνιμα, καθώς ο ευρωπαϊκός τρόπος ζωής είναι ιδιαίτερα ελκυστικός.

²⁵ Η θέση του αναπτύχθηκε κυρίως στο Leonard Mark, *Why Europe Will Run the 21st Century*, New York: Public Affairs, 2005, ενώ μία σύντομη εκδοχή του υπάρχει και στο Leonard Mark, "Europe's Transformative Power", *Centre for European Reform Bulletin*, Issue 40, Feb/Mar 2005, από όπου αντλήθηκαν και οι υπόψη πληροφορίες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

1. ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΗ ΙΣΧΥΣ- NORMATIVE POWER

Η έννοια της ισχύος της ΕΕ ως κανονιστικής, μελετήθηκε και υποστηρίχθηκε όσο από κανέναν άλλο, από τον Ian Manners με σειρά άρθρων του. Συνοπτικά, ο πυρήνας του επιχειρήματος του Manners είναι ότι η μεγαλύτερη ισχύς από όλες, είναι η δυνατότητα να καθορίζεις το «φυσιολογικό» (normal) στη διεθνή πολιτική και αυτή είναι μία δυνατότητα που διαθέτει η ΕΕ²⁶. Τα επιχειρήματά του, ιδιαίτερα ελκυστικά, προκάλεσαν και συνεχίζουν να προκαλούν θεωρητικές αντιπαραθέσεις στον ακαδημαϊκό χώρο. Το 2007 μάλιστα, το άρθρο του Manners με το οποίο εισήγαγε την έννοια της κανονιστικής ισχύος, ψηφίστηκε ως ένα από τα σημαντικότερα πέντε, των δέκα προηγούμενων ετών, σε συνέδριο της European Union Studies Association (EUSA)²⁷.

Η ιδέα δεν είναι εντελώς καινούργια και ο ίδιος ο Manners αναφέρει τρεις προγενέστερους του, που είχαν προσεγγίσει την έννοια της κανονιστικής ισχύος. Ο Edward Carr²⁸ το 1939, είχε αναφερθεί στο διαχωρισμό της ισχύος μεταξύ της στρατιωτικής, της οικονομικής και αυτή της πειθούς (power over opinion). Η ισχύ της πειθούς είναι ένα απαραίτητο εργαλείο του πολιτικού ηγέτη, είναι στενά συνδεδεμένη με τις άλλες δύο μορφές και είναι εξίσου σημαντική. Ο Francois Duchene παρουσίασε την Ευρωπαϊκή Κοινότητα (1973) ως μία δύναμη η οποία θα μπορεί να επηρεάσει τις διεθνείς σχέσεις κυρίως με πολιτικές μορφές ισχύος, ξεπερνώντας την παραδοσιακή στρατιωτική ισχύ. Τέλος, ο Manners αναφέρει και τον Johan Galtung σύμφωνα με τον οποίο η ιδεολογική ισχύς είναι σημαντική διότι οι ιδέες μπορούν να επηρεάσουν τη θέληση του άλλου.

²⁶ Manners Ian, "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, No 2, 2002, pp. 235-58.

²⁷ Forsberg Tuomas, "Normative Power Europe, Once Again: A Conceptual Analysis of an Ideal Type", *Journal of Common Market Studies*, Vol 49, No 6, 2011, p. 1184.

²⁸ Carr Edward, «Η εικοσαετής κρίση, 1919-1939. Εισαγωγή στη μελέτη των διεθνών σχέσεων», εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 2004, σελ. 154, 180. Αξίζει να επισημανθεί ότι ο Carr αναγνωρίζει την οφειλή του για τη συγκεκριμένη διαίρεση της ισχύος στην ανάλυσή της στο βιβλίο "Power" (1938) του μαθηματικού και φιλοσόφου Bertrand Russell.

Υπερβαίνοντας όμως την πολιτική ισχύ της ΕΕ, που όντως υφίσταται, και την στρατιωτική, που βρίσκεται σε εμβρυακό επίπεδο, ο Manners επισημαίνει τη σημασία της κανονιστικής, ως ιδεολογικής φύσεως ισχύ, η οποία χαρακτηρίζεται από κοινές αρχές και από τη θέληση να ξεπεραστούν οι βεσπφαλιανές συμβάσεις. Υπάρχουν πέντε βασικές και τέσσερις δευτερεύουσες νόρμες²⁹ που αποτελούν τη βάση της κανονιστικής ισχύος της ΕΕ. Αυτές αναγνωρίζονται μέσα στον τεράστιο όγκο των νόμων και των πολιτικών που αποτελούν το κοινοτικό κεκτημένο. Οι βασικές είναι η ειρήνη, η ελευθερία, η δημοκρατία, το κράτος δικαίου και τα ανθρώπινα δικαιώματα, ενώ οι δευτερεύουσες η κοινωνική αλληλεγγύη, η καταπολέμηση των διακρίσεων, η αειφόρος ανάπτυξη και η χρηστή διακυβέρνηση. Η ΕΕ μέσω της ενίσχυσης και της επέκτασης αυτών των νορμών παρουσιάζεται και νομιμοποιείται ως κάτι περισσότερο από το άθροισμα των μερών της.

Η διαφορετική κανονιστική της βάση οφείλεται στη συγκεκριμένη ιστορική της εξέλιξη (δημιουργήθηκε σε ένα μεταπολεμικό περιβάλλον όπου οι εθνικισμοί ήταν απαξιωμένοι διότι είχαν οδηγήσει σε ένα βάρβαρο πόλεμο), στην υβριδική (υπερεθνικοί και διεθνικοί θεσμοί διακυβέρνησης που ξεπερνούν τις βεσπφαλιανές νόρμες) πολιτεία που συνιστούν τα κράτη της και στις συνταγματικές- νομικές της ρυθμίσεις (όπου κεντρικό ρόλο κατέχουν τα ανθρώπινα δικαιώματα, η δημοκρατία, το κράτος δικαίου και η κοινωνική δικαιοσύνη). Η κατασκευή της πάνω σε αυτή την κανονιστική βάση καθορίζει και τον τρόπο που ενεργεί στη διεθνή πολιτική. Έτσι, επισημαίνεται ότι ο σημαντικότερος παράγοντας διαμόρφωσης του διεθνούς ρόλου της ΕΕ δεν είναι το πώς δρα (what it does) ή τι λέει (what it says) αλλά το τι είναι (what it is).

Οι νόρμες αυτές με διάφορους τρόπους διαχέονται στους άλλους δρώντες του διεθνούς συστήματος και διαμορφώνουν ή επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο αυτοί συμπεριφέρονται. Έτσι, η ΕΕ επανακαθορίζει το τι θεωρείται «φυσιολογικό» στη διεθνή πολιτική γεγονός που αποτελεί από μόνο του η σημαντικότερη μορφή ισχύος.

²⁹ Σύντομος ορισμός της νόρμας δίνεται στο Finnemore Martha, Sikkink Kathryn "International Norm Dynamics and Political Change", International Organization, 52:4, 1998, p.891, και ορίζεται ως «ένα πρότυπο κατάλληλης συμπεριφοράς για τα υποκείμενα με συγκεκριμένη ταυτότητα».

Σε αυτό το άρθρο του Manners³⁰ ως περιπτώσιολογική μελέτη εξετάζεται η διεθνής προσπάθεια της ΕΕ για την κατάργηση της θανατικής ποινής.

Μετά την έκδοση του συγκεκριμένου άρθρου του Manners, ακολούθησε σειρά άρθρων από ακαδημαϊκούς που πραγματεύονταν την ιδέα της κανονιστικής ισχύος της ΕΕ. Αυτό έδωσε την ευκαιρία, μέσω των απαντήσεων του στις κριτικές, να αναπτύξει περαιτέρω τη θέση του. Σε άρθρο του Thomas Diez³¹ αναπτύσσονται τα επιχειρήματα ότι η ιδέα της κανονιστικής ισχύος της ΕΕ σχετίζεται στενά με την πολιτική μορφή ισχύος. Επιπρόσθετα, δεν είναι πρωτόγνωρη ή μοναδική, αφού εντοπίζεται στις ΗΠΑ και σε άλλες μεγάλες δυνάμεις. Ειδικότερα για τις ΗΠΑ κάτι τέτοιο ήταν εμφανές στις αρχές του 20^{ου} αιώνα με τα 14 σημεία του Wilson να αποτελούν τον ακρογωνιαίο λίθο, ενώ και μετά το Β Παγκόσμιο Πόλεμο με τη ξεκάθαρη κυριαρχία της στρατιωτικής ισχύος, οι ΗΠΑ βοήθησαν να δημιουργηθούν μία σειρά διεθνών οργανισμών που θα εκπολίτιζαν τη διεθνή πολιτική. Ταυτόχρονα, η ίδια η ιδέα βοηθά στην κατασκευή μίας συγκεκριμένης ταυτότητας της ΕΕ, μετατρέποντας τους δέκτες της κανονιστικής ισχύος της, στους «άλλους».

Απαντώντας στο εν λόγω άρθρο του Diez, ο Manners, με νέο άρθρο³², αντικρούει τα τρία βασικά του επιχειρήματα και αναπτύσσει περαιτέρω τη θέση του. Σε ότι αφορά τον ισχυρισμό ότι η πολιτική μορφή ισχύος ενσωματώνει την κανονιστική, αντιπαραθέτει οκτώ διαφορές μεταξύ τους για να τις διαχωρίσει. Οι σημαντικότερες από αυτές είναι η ότι η πολιτική ισχύς βασίζεται στην υλική οικονομική ισχύ ενώ η κανονιστική στη διάχυση των νορμών μέσω της μίμησης και της έλξης που αυτές προκαλούν, χωρίς να υπάρχει απαραίτητα η υλική διάσταση. Η πρώτη ουσιαστικά εξυπηρετεί το εθνικό συμφέρον και στόχους, παραμένοντας δεσμευμένη ως έννοια με τις βεστυφλιανές νόρμες, σε αντίθεση με τον κοσμοπολίτικο χαρακτήρα της δεύτερης, η οποία τις υπερβαίνει, δίνοντας έμφαση στην παγκόσμια κοινωνία. Τέλος, η ρητορική της πρώτης είναι συνυφασμένη με τον

³⁰ Manners Ian, "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, No 2, 2002, pp. 235-58.

³¹ Diez Thomas, "Constructing the Self and Changing Others: Reconsidering "Normative Power Europe"", *Millennium- Journal of International Studies*, Vol 33, No 3, 2005, pp 613-636.

³² Manners Ian, "The European Union as a Normative Power: A Response to Thomas Diez", *Millennium- Journal of International Studies*, Vol 35, No 1, 2006, p 167-180..

ψυχρό πόλεμο και τη νέο-αποικιακή προσπάθεια της Ευρώπης να «εκπολιτίσει» τον κόσμο, ενώ η δεύτερη είναι μία εξελιγμένη έννοια που αντικατοπτρίζει τη σύγχρονη ιστορική συγκυρία.

Στο δεύτερο ισχυρισμό του Diez, ότι η έννοια της κανονιστικής ισχύος έχει ήδη εμφανιστεί με τις ΗΠΑ όπως και σε άλλες μεγάλες δυνάμεις στο παρελθόν η απάντηση του Manners δεν είναι επαρκώς πειστική. Προκειμένου να αποδείξει το καινοφανές της ΕΕ, χρησιμοποιεί έναν συγκριτικό πίνακα, όπου αναδεικνύεται ότι τα μέλη της έχουν επικυρώσει τις περισσότερες διεθνείς συνθήκες που αφορούν σημαντικές νόρμες, σε αντίθεση με τις ΗΠΑ που υπολείπονται όχι μόνο από την ΕΕ αλλά και τα υπόλοιπα σημαντικά κράτη (Ρωσία, Βραζιλία, Κίνα, Ινδία, Καναδάς, Αυστραλία κ.α.). Στη συνέχεια αναφέρει ότι οι διεθνείς θεσμοί που δημιουργήθηκαν έτειναν να ενισχύουν την κυρίαρχη θέση των ΗΠΑ χωρίς να μεταμορφώνουν τις διεθνείς σχέσεις. Η χρήση των στρατιωτικών μέσων από την ΕΕ προδιαγράφεται από την κανονιστική της φύση, τουλάχιστον μέχρι τώρα, ενώ η στρατηγική και οι στόχοι των ΗΠΑ προκαθορίζονται από την μεγάλη στρατιωτική ισχύ τους. Επιπρόσθετα, οι νόρμες που επικαλείται η ΕΕ δεν βασίζονται στο συμφέρον της αλλά στις ιστορικές της εμπειρίες, είναι κοσμοπολίτικες και παγκόσμιες, στηρίζουν ένα μοντέλο που λειτουργεί και αποτελούν παράδειγμα και για άλλες περιοχές του πλανήτη (π.χ. Mercosur³³ και Αφρικανική Ένωση³⁴). Στην αντίπερα όχθη, οι ΗΠΑ επιδιώκουν την διάδοση των δικών τους αξιών και νορμών.

Το τρίτο επιχείρημα του Diez, σχετικά με την ταυτότητα της ΕΕ, δεν το απορρίπτει και θεωρεί ότι μπορούν να προκύψουν μερικά ενδιαφέροντα ερωτήματα από αυτό. Παρατηρεί όμως, ότι η ΕΕ δεν έχει μία συγκεκριμένη ταυτότητα και ο πλουραλισμός της προκαλεί δυσκολίες στο να προσδιοριστεί τόσο η ίδια, όσο και ο «άλλος».

Με διάφορες αφορμές εκδόθηκαν και άλλα άρθρα του Manners σε επιστημονικά περιοδικά και βιβλία, όπου διευκρινίζει και εξειδικεύει περισσότερο τις

³³ Αποτελεί μία ένωση Νοτιοαμερικανικών κρατών, κυρίως με οικονομικούς στόχους, αλλά και πολιτικούς, ιδρύθηκε το 1991 και περιλαμβάνει την Αργεντινή, την Βραζιλία, την Παραγουάη, την Ουρουγουάη και την Βενεζουέλα.

³⁴ Περιλαμβάνει 54 κράτη της Αφρικής (εκτός από το Μαρόκο) και ιδρύθηκε το 2002.

θέσεις του. Σε ένα από αυτά³⁵ διατυπώνει δύο επιχειρήματα σχετικά με την απόκτηση στρατιωτικής ισχύος από την ΕΕ. Πρώτον, η ανάπτυξη στρατιωτικής ισχύος δεν συνεπάγεται απαραίτητα τον περιορισμό της κανονιστικής της ισχύος, εάν η διαδικασία χαρακτηρίζεται από αναστοχασμό (reflexiveness). Δεύτερον, η σύγχρονη με το άρθρο (2004) διαδικασία είναι πολύ πιθανόν να οδηγήσει σε εξασθένηση της κανονιστικής ισχύος καθώς αυτή δεν χαρακτηρίζεται από αναστοχασμό (reflexiveness). Τέλος, εκφράζει την βεβαιότητα του ότι η συγκρότηση στρατιωτικών δυνάμεων από την ΕΕ θα μειώσει δραματικά τις κανονιστικές της αρχές.

Σε νεότερο γραπτό του, ο Manners, διατυπώνει μία πιο απόλυτη άποψη και ισχυρίζεται ότι «η ΕΕ ήταν, είναι και θα είναι πάντοτε μία κανονιστική δύναμη στην διεθνή πολιτική»³⁶. Στο ίδιο κείμενο, για την αξιολόγηση των σχέσεων της ΕΕ με τον υπόλοιπο κόσμο προτείνει μία αναλυτική μέθοδο που θα κρίνει τις αρχές της (ως ζωντανό παράδειγμα), τις δράσεις της (αν είναι εύλογες) και τις συνέπειες αυτών των δράσεων (αν προξενούν την λιγότερη ζημιά). Η προσέγγιση των συνεπειών της δράσης της ΕΕ είναι πολύ πιο μινιμαλιστική καθώς το ζητούμενο είναι η λιγότερη δυνατή βλάβη.

Η έννοια της κανονιστικής ισχύος προέκυψε για την περιγραφή της ΕΕ και εξετάζεται συνήθως, σε συνάρτηση με αυτήν. Κάποιοι μελετητές δεν περιορίστηκαν στην ΕΕ και προκειμένου να εξεταστεί η έννοια της και σε άλλους δρώντες έθεσαν κριτήρια που χαρακτηρίζουν μία κανονιστική δύναμη. Για την Tocci³⁷ ο ορισμός μίας αποτελεσματικής κανονιστικής εξωτερικής πολιτικής ενός διεθνούς δρώντα, απαιτεί την εκπλήρωση τριών κριτηρίων, την επιδίωξη κανονιστικών στόχων μέσω κανονιστικών μέσων και την επίτευξη ευδιάκριτων κανονιστικών συνεπειών. Ο Forsberg³⁸ παραθέτει πέντε κριτήρια που έχουν χρησιμοποιηθεί για να χαρακτηρίσουν μία κανονιστική δύναμη. Η κανονιστική ταυτότητα της αποτελεί το

³⁵ Manners Ian, "Normative Power Europe Reconsidered", CIDEL Workshop, Oslo, 22-23 October 2004.

³⁶ Manners Ian, "The Normative Ethics of the European Union", *International Affairs*, 84:1, 2008, p.45

³⁷ Tocci Natalie, "Profiling Normative Foreign Policy: The European Union and its Global Partners" στο Tocci Natalie (eds) *Who is a Normative Foreign Policy Actor? The European Union and its Global Partners*, Brussels, Centre for European Policy Studies, 2008, p.15

³⁸ Forsberg Tuomas, "Normative Power Europe, Once Again: A Conceptual Analysis of an Ideal Type", *Journal of Common Market Studies*, Vol 49, No 6, 2011, p. 1184, p. 1191.

πρώτο. Το δεύτερο είναι ότι πρέπει να έχει κανονιστικά συμφέροντα. Επιπλέον θα πρέπει να συμπεριφέρεται σύμφωνα με τους υπάρχοντες κανόνες και τις υπάρχουσες νόρμες. Το τέταρτο κριτήριο αναφέρεται στα μέσα επιρροής που χρησιμοποιούνται και το πέμπτο στους κανονιστικούς αντικειμενικούς στόχους. Ο ίδιος συγγραφέας υποστηρίζει ότι μόνο ο ιδεατός τύπος μίας κανονιστικής δύναμης μπορεί να πληροί όλα τα κριτήρια, και η ΕΕ σίγουρα δεν τα πληροί. Είναι όμως, ότι πλησιέστερο στον ιδεατό τύπο σε σχέση με τις άλλες μεγάλες δυνάμεις.

2. ΝΟΡΜΕΣ ΚΑΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΔΙΑΧΥΣΗΣ ΤΟΥΣ

Σύμφωνα με τον Manners³⁹, εννέα νόρμες εντοπίζονται στο δίκαιο και στις πολιτικές της ΕΕ, τις οποίες επιδιώκει να προωθήσει στον κόσμο της διεθνούς πολιτικής σκηνής. Αυτές τις κανονιστικές αρχές, τις υποστηρίζουν τα κράτη- μέλη, οι θεσμοί και οι πολίτες της ΕΕ, και η πιο πρόσφατη καταστατική τους έκφραση αποτελεί η Συνθήκη της Λισαβόνας. Δεδομένου ότι η κανονιστική ισχύς βασίζεται στην ύπαρξη αυτών των νορμών, εκτιμάται ότι αξίζει να δοθούν μερικά στοιχεία επιπλέον σχετικά με αυτές⁴⁰ καθώς και με τον τρόπο που αυτές διαχέονται.

Βιώσιμη Ειρήνη

Η κύρια κανονιστική αρχή της ΕΕ είναι αυτή της βιώσιμης ειρήνης. Με έμφαση στην αναπτυξιακή βοήθεια, στο εμπόριο, στη συνεργασία, στον πολιτικό διάλογο και στην διεύρυνση, που χρησιμοποιούνται για μία ολιστική προσέγγιση στην πρόληψη των συγκρούσεων. Σύμφωνα με την Συνθήκη της Λισαβόνας, η συμβολή στην ειρήνη μπορεί να επιτευχθεί με τρεις τουλάχιστον τρόπους. Για τα ευρωπαϊκά κράτη η ειρήνη μπορεί να διαφυλαχθεί, μέσω της ένταξης τους στην ΕΕ και με οδηγό τα τελευταία πενήντα χρόνια ειρηνικής τους συνύπαρξης στα πλαίσια της. Στα γειτονικά κράτη της ΕΕ, με στενές και ειρηνικές σχέσεις οι οποίες βασίζονται στην συνεργασία μαζί τους, με την προώθηση των «ειδικών» σχέσεων. Γενικότερα, για την ειρήνη και την διεθνή ασφάλεια σε παγκόσμιο επίπεδο,

³⁹ Manners Ian, "The Normative Ethics of the European Union", *International Affairs*, 84:1, 2008, p.48

⁴⁰ Όλα τα στοιχεία αυτής της ενότητας αντλήθηκαν από το Manners Ian, "The Normative Ethics of the European Union", *International Affairs*, 84:1, 2008, p.44-55. Επισημαίνεται ότι η νόρμα της ισότητας στο υπόψη άρθρο, έχει αντικαταστήσει αυτή της καταπολέμησης των διακρίσεων που έχει αναφερθεί προηγουμένως, αλλά το περιεχόμενό της είναι παρόμοιο.

ενισχύονται οι δράσεις που προβλέπονται στην Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφαλείας (ΚΕΠΠΑ) της ΕΕ, όπως οι ανθρωπιστικές αποστολές, οι κοινές αποστολές αφοπλισμού και οι αποστολές ειρήνευσης.

Κοινωνική Ελευθερία

Πέρα από την ελευθερία ως πολιτικό δικαίωμα, η ΕΕ ενισχύει και τους θεσμούς της που αφορούν στην ελευθερία των προσώπων, των αγαθών, υπηρεσιών, κεφαλαίου και εγκατάστασης. Επιπλέον, προωθεί ρυθμίσεις για την εξασφάλιση ενός πιο ελεύθερου εμπορίου και εύκολης πρόσβασης στις αγορές, μέσω φιλελεύθερων εμπορικών συμφωνιών με συνεργαζόμενες χώρες. Οι θεμελιώδεις ελευθερίες σκέψης, έκφρασης, συνάθροισης και ίδρυσης σωματείων προστατεύονται μέσω πολλών κειμένων της ΕΕ.

Συναινετική Δημοκρατία

Αποτελεί την τρίτη κανονιστική αρχή και περιλαμβάνει τα εκλογικά συστήματα αναλογικής εκπροσώπησης στα περισσότερα κράτη- μέλη, τις συμμαχικές κυβερνήσεις και την διανομή της εξουσίας μεταξύ των κομμάτων. Εντός του πλαισίου της ΕΕ, αυτή η αρχή ενισχύεται με την διανομή της εξουσίας μεταξύ όλων των κρατών- μελών της, την επιδίωξη για ομοφωνία ή έστω ειδικής πλειοψηφίας για τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και την αναλογική αντιπροσώπευση στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Ταυτόχρονα, η ΕΕ ως μέρος της διαδικασίας ένταξης των κρατών της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης, έχει βοηθήσει στη διάδοση και ενίσχυση των δημοκρατικών θεσμών τους. Τέλος, προβλέπεται μία ρήτρα αλληλεγγύης, σύμφωνα με την οποία η ΕΕ και τα κράτη- μέλη της μπορούν να την επικαλεστούν, για να προστατεύσουν τους δημοκρατικούς τους θεσμούς από τρομοκρατικές επιθέσεις.

Ανθρώπινα Δικαιώματα

Περιλαμβάνουν τα ατομικά, όπως η ελευθερία της έκφρασης και τα συλλογικά ανθρώπινα δικαιώματα, όπως αυτό της θρησκείας, ενώ δίνεται μεγάλη έμφαση στην αλληλεξάρτηση τους. Η καθολικότητα και το ενιαίο των ανθρωπίνων

δικαιωμάτων με την συναινετική δημοκρατία, το κράτος δικαίου και την κοινωνική αλληλεγγύη, τονίζεται σε πολλά βασικά κείμενα της ΕΕ. Εκτός από την διασφάλιση στο εσωτερικό της, δίνεται ιδιαίτερη σημασία και για την προώθηση τους και στα υπόλοιπα κράτη. Υπάρχουν προβλέψεις για την προστασία τους στις συμφωνίες της με αυτά, είτε αυτές είναι εμπορικές, είτε για την παροχή αναπτυξιακής βοήθειας.

Υπερεθνικό Κράτος Δικαίου

Η πέμπτη κανονιστική αρχή της ΕΕ είναι το υπερεθνικό κράτος δικαίου και μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει τρεις όψεις. Η πρώτη αφορά την εκχώρηση μέρους της κυριαρχίας των κρατών- μελών της, μέσω της προσαρμογής των εθνικών τους νομοθεσιών στο κοινοτικό κεκτημένο (*aquis communautaire*). Η δεύτερη και η τρίτη αφορούν στην ενθάρρυνση της συμμετοχής της ΕΕ και των κρατών- μελών της στους υπερεθνικούς νόμους, πάνω και πέρα από την ΕΕ, για τα κράτη και τους πολίτες τους αντίστοιχα. Ένα βασικό χαρακτηριστικό της εξωτερικής δράσης της ΕΕ, σύμφωνα με την Συνθήκη της Λισαβόνας, πρέπει να είναι η προώθηση πολυμερών (*multilateral*) λύσεων για την αντιμετώπιση κοινών προβλημάτων. Επιπρόσθετα, η ΕΕ επιδιώκει την ενίσχυση του κράτους δικαίου των χωρών με τις οποίες συνεργάζεται και για αυτό το λόγο υπάρχουν προβλέψεις στις συμφωνίες μαζί τους.

Ισότητα

Για την επίτευξη της ισότητας όλων των πολιτών της, η ΕΕ απαγορεύει κάθε διάκριση η οποία βασίζεται στο φύλο, στη φυλή, στο χρώμα, στην εθνική ή κοινωνική προέλευση, στα γενετικά χαρακτηριστικά, στην γλώσσα, στην θρησκεία ή στην πολιτική άποψη. Μία αδυναμία για την πλήρη εφαρμογή αυτής της κανονιστικής αρχής αποτελεί η δυσκολία εξάλειψης της διάκρισης λόγω εθνικότητας στην πλειοψηφία των κρατών- μελών της. Εκτός από την ισότητα μεταξύ των πολιτών, η πολιτική της ΕΕ στοχεύει και στην ισότητα των κρατών- μελών της την οποία αναγνωρίζει ως μία θεμελιώδη αρχή της Ένωσης.

Κοινωνική Αλληλεγγύη

Στα πλαίσια αυτής της νόρμας, στόχοι της ΕΕ είναι η ισορροπημένη οικονομική ανάπτυξη, η κοινωνική δικαιοσύνη και προστασία, η εξασφάλιση εργασίας για όλους και ο περιορισμός των κοινωνικών αποκλεισμών. Σημαντικό συστατικό της αποτελεί και η αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών- μελών της ΕΕ καθώς και η αλληλεγγύη της ΕΕ με τρίτες χώρες εκτός αυτής. Έτσι, προωθούνται πολιτικές προκειμένου να επιτευχθεί οικονομική και κοινωνική σύγκλιση ενώ παρέχεται βοήθεια σε περιπτώσεις τρομοκρατικών χτυπημάτων ή φυσικών καταστροφών.

Αειφόρος Ανάπτυξη

Η απρόσκοπτη οικονομική ανάπτυξη αποτελεί μία ακόμα νόρμα της ΕΕ και οι πολιτικές της σε όλα τα επίπεδα αναδεικνύουν τη σημασία που δίνεται σε αυτή. Το αξιοσημείωτο σε αυτή την περίπτωση είναι η συσχέτισή της με την οικολογική κρίση. Επακόλουθο αυτού του συσχετισμού είναι η ενίσχυση των πολιτικών προστασίας του περιβάλλοντος και της ορθολογικής διαχείρισης των πλουτοπαραγωγικών πόρων των κρατών- μελών της αλλά και των χωρών με τις οποίες έχει αναπτυγμένες σχέσεις.

Χρηστή Διακυβέρνηση

Η χρηστή διακυβέρνηση αφορά στην ενίσχυση της ποιότητας, της αντιπροσώπευσης, της συμμετοχής, της διαφάνειας και της λογοδοσίας στη δημοκρατική ζωή της ΕΕ. Σημαντικές όψεις της, με συνέπειες στο εσωτερικό και στο εξωτερικό της ΕΕ, αποτελούν η αυξημένη συμμετοχή της πολιτικής κοινωνίας και η ενίσχυση των πολυμερών συνεργασιών.

Τρόποι Διάχυσης των Νορμών

Ο Manners εντόπισε έξι μηχανισμούς⁴¹ μέσω των οποίων οι νόρμες της ΕΕ διαχέονται στους άλλους δρώντες. Ο πρώτος είναι με τη μη σκόπιμη μετάδοση

⁴¹ Manners Ian, "Symbolic Manifestation of the EU's Role" στο Elgstrom Ole, Smith Michael (eds), *The European Union's Roles in International Politics- Concepts and Analysis*, London-New York, Routledge, 2006, p.66-88 και Manners Ian, "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, No 2, 2002, pp. 235-58.

(contagion) των νορμών στους άλλους πολιτικούς δρώντες, και επιτυγχάνεται, ουσιαστικά μέσω του θετικού παραδείγματος της δημιουργίας και της ύπαρξης της ΕΕ. Ο δεύτερος (informational) είναι μέσω των επίσημων διακηρύξεων των πολιτικών πρωτοβουλιών και σκοπών της, όπως αυτές ανακοινώνονται από τα αρμόδια θεσμικά της όργανα. Ο επόμενος μηχανισμός είναι ο διαδικαστικός (procedural), ο οποίος προκύπτει από την θεσμοθέτηση των σχέσεων της ΕΕ με τα τρίτα μέρη, οπότε και περιλαμβάνονται κανονιστικά στοιχεία στο διάλογο και τις συμφωνίες μεταξύ τους. Ο τέταρτος, της μεταβίβασης (transference), εμφανίζεται όταν η ΕΕ ανταλλάσσει αγαθά ή προσφέρει οικονομικής και τεχνικής φύσεως βοήθεια στα τρίτα μέρη. Αυτή η προσφορά βοήθειας και η ανάπτυξη των οικονομικών σχέσεων συνοδεύεται πάντα με την εξαγωγή των κοινοτικών νορμών και προτύπων προς τις τρίτες χώρες. Η φυσική παρουσία της ΕΕ σε άλλα κράτη και διεθνείς οργανισμούς αποτελεί έναν ακόμα μηχανισμό διάχυσης των νορμών, τον «απροκάλυπτο» (overt), ο οποίος υλοποιείται με τις πρεσβείες των κρατών-μελών της, των αντιπροσωπειών της ΕΕ και την παρουσία αποστολών, όπως σε κάποιες χώρες της πρώην Γιουγκοσλαβίας. Ο τελευταίος τρόπος, του «πολιτισμικού φίλτρου» (cultural filter), άπτεται της επίδρασης των νορμών στους πολίτες των τρίτων μερών που εξαναγκάζει τα κράτη στην υιοθέτηση αυτών των νορμών. Παραδείγματα αυτού του μηχανισμού είναι η διάχυση των δημοκρατικών νορμών στην Κίνα, των ανθρώπινων δικαιωμάτων στην Τουρκία και των περιβαλλοντολογικών νορμών στη Μεγάλη Βρετανία.

3. ΚΡΙΤΙΚΗ

Τα επιχειρήματα του Manners προκάλεσαν αίσθηση και έγιναν πολύ σύντομα διάσημα, στον ακαδημαϊκό χώρο. Η αλήθεια είναι ότι οι περισσότεροι μελετητές που ασχολήθηκαν με τις θέσεις του, στάθηκαν με επιφύλαξη απέναντί τους. Ακόμα και σε άρθρα που μπορούν να θεωρηθούν υποστηρικτικά των επιχειρημάτων του, ασκείται κριτική σε κάποιες όψεις τους. Το γεγονός όμως ότι προκάλεσε και συνεχίζει να προκαλεί αντιπαραθέσεις αποδεικνύει ότι οι θέσεις του, το λιγότερο, προκαλούν

ενδιαφέρον. Σημαντικό είναι επίσης το γεγονός, ότι σημαίνοντα πρόσωπα της ΕΕ (π.χ Jose Manuel Barroso⁴²) έχουν επιδοκιμάσει την έννοια της κανονιστικής ισχύος.

Η έννοια της κανονιστικής ισχύος θεωρήθηκε από κάποιους επικριτές της, περισσότερο πολιτική, παρά αναλυτικό εργαλείο. Η θετική εννοιολογική απόχρωση, που έχει η ίδια η λέξη “normative”, προσδιορίζει μία θετική στάση απέναντι στο αντικείμενο. Αυτό δημιουργεί πρόβλημα, διότι ο μελετητής εξετάζει μία άποψη, η οποία ενσωματώνει αυτά στα οποία πιστεύει, χωρίς να επιτυγχάνει την αποστασιοποίηση από το αντικείμενο της μελέτης του, προκειμένου να μπορεί να σταθεί κριτικά απέναντί του⁴³.

Επίσης, η θετική απόχρωση της έννοιας, έχει κατηγορηθεί ότι είναι πολιτικά ύποπτη, καθώς συγκαλύπτει τον ευρωπαϊκό ιμπεριαλισμό. Σύμφωνα με αυτήν την άποψη, οι κανονιστικές αρχές της ΕΕ γίνονται αντιληπτές από πολλούς, ως ένας πολιτισμικός ιμπεριαλισμός, ο οποίος είναι μίας μορφής συνέχεια της «εκπολιτιστικής» αποστολής των ευρωπαϊκών αποικιοκρατικών κρατών παλαιότερων εποχών⁴⁴.

Άλλος ισχυρισμός που διατυπώθηκε ήταν, ότι η κανονιστική ισχύς περιγράφει την πολιτική ισχύ και ότι ως έννοια δεν προσέφερε τίποτε παραπάνω θεωρητικά, ενώ δεν ήταν καινοφανής με την ΕΕ, καθώς οι μεγάλες δυνάμεις του παρελθόντος και οι ΗΠΑ στην σύγχρονη εποχή, διαθέτουν αυτού του είδους την ισχύ⁴⁵. Ο Maull μάλιστα, το 1990, είχε αναφερθεί στην πολιτική μορφή ισχύος, ως μία ιδέα η οποία βασιζόταν στην άποψη ότι η ιστορία μπορεί να προχωρήσει πέρα από τον κόσμο των εθνικών κρατών⁴⁶.

⁴² Manners Ian, “The Normative Ethics of the European Union”, *International Affairs* 84:1, 2008, p.59

⁴³ Hyde-Price Adrian, “Normative Power Europe: a Realist Critique”, *Journal of European Public Policy*, 13:2, Mar. 2006, p.218.

⁴⁴ Forsberg Tuomas, “Normative Power Europe, Once Again: A Conceptual Analysis of an Ideal Type”, *Journal of Common Market Studies*, Vol 49, No 6, 2011, p. 1184, p. 1187-8.

⁴⁵ Diez Thomas, “Constructing the Self and Changing Others: Reconsidering “Normative Power Europe””, *Millennium- Journal of International Studies*, Vol 33, No 3, 2005, pp 613-636.

⁴⁶ Παρατίθεται στο Forsberg Tuomas, “Normative Power Europe, Once Again: A Conceptual Analysis of an Ideal Type”, *Journal of Common Market Studies*, Vol 49, No 6, 2011, p. 1184, p. 1189.

Σημαντικές επίσης είναι και οι αμφιβολίες που διατυπώνονται για το βαθμό που η ρητορική συμβαδίζει με τις δράσεις της ΕΕ, ειδικότερα όταν εμπλέκονται θέματα ασφάλειας, ενέργειας ή εμπορίου. Σε αυτές τις περιπτώσεις η ΕΕ προκρίνει τα στρατηγικά της συμφέροντα λειτουργώντας ως μία παραδοσιακή μεγάλη δύναμη παραμερίζοντας το κανονιστικό της πλαίσιο. Χαρακτηριστική περίπτωση που έχει εξεταστεί είναι η άρνηση της ΕΕ να αναγνωρίσει τη δημοκρατικά εκλεγμένη κυβέρνηση των Παλαιστινίων της Χαμάς, παρόλο που η δημοκρατία είναι μία από τις βασικές της νόρμες, καθώς και η συνολικότερη προσέγγισή της στη διαμάχη Παλαιστινίων- Ισραηλινών που δεν φαίνεται να συμβαδίζει με την έννοια της κανονιστικής ισχύος⁴⁷.

Επίσης, οι εξελίξεις και η αργή έστω, ανάπτυξη της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφαλείας (ΚΕΠΠΑ), καθώς και οι εμβρυακές προσπάθειες για τη δημιουργία ενός μικρού ευρωπαϊκού στρατού ενίσχυσε τις ενστάσεις για τη διαφορετικότητα της ΕΕ σε σχέση με τις παραδοσιακές μεγάλες δυνάμεις⁴⁸.

Τέλος, από αρκετούς μελετητές⁴⁹ έχει επισημανθεί η έλλειψη μίας αυστηρής θεωρητικής βάσης και η ανάγκη για περαιτέρω αποσαφήνιση των αναλυτικών εννοιών που σχετίζονται με την κανονιστική ισχύ της ΕΕ. Η έλλειψη αυστηρής θεωρητικής βάσης δίνει χώρο για παρανοήσεις και αντιφάσεις και δυσκολεύει το εγχείρημα για την εξαγωγή εμπειρικών δεδομένων.

Εξαιτίας της μεγάλης επίδρασης των επιχειρημάτων του Manners, γίνεται φανερό ότι η κριτική που ασκήθηκε είναι πολυεπίπεδη και σημαντικός αριθμός μελετητών εξέτασε διαφορετικές όψεις της έννοιας της κανονιστικής ισχύος. Ταυτόχρονα, πραγματοποιήθηκαν αρκετές περιπτωσιολογικές μελέτες προκειμένου να αποδειχθούν ή να απορριφθούν τα επιχειρήματα του ή έστω να οριοθετηθεί το

⁴⁷ Pace Michelle, "The Construction of EU Normative Power", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 45, No 5, 2007, p 1041-1064.

⁴⁸ Forsberg Tuomas, "Normative Power Europe, Once Again: A Conceptual Analysis of an Ideal Type", *Journal of Common Market Studies*, Vol 49, No 6, 2011, p. 1188.

⁴⁹ Ενδεικτικά αναφέρονται Sjursen Helen, "Values or Rights? Alternative Conceptions of the EU's "Normative" Role" στο Elgstrom Ole, Smith Michael (eds), *The European Union's Roles in International Politics- Concepts and Analysis*, London-New York, Routledge, 2006, p.98 και Forsberg Tuomas, "Normative Power Europe, Once Again: A Conceptual Analysis of an Ideal Type", *Journal of Common Market Studies*, Vol 49, No 6, 2011

πεδίο μέσα στο οποίο ισχύουν. Στη παρούσα εργασία θα εξεταστεί κυρίως η νεορεαλιστική κριτική στις θέσεις του Manners.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

1. ΑΡΧΕΣ ΔΟΜΙΚΟΥ ΡΕΑΛΙΣΜΟΥ

Ο νεορεαλισμός ή δομικός ρεαλισμός⁵⁰ αποτελεί εξέλιξη της ρεαλιστικής σχολής σκέψης των Διεθνών Σχέσεων με κορυφαίο εκπρόσωπο και εισηγητή της τον Kenneth Waltz. Διαφοροποιείται από τον κλασικό ρεαλισμό καθώς εστιάζει στη δομή του συστήματος, στα αλληλοεξαρτώμενα δομικά του στοιχεία και στη σχετική κατανομή ισχύος μεταξύ των διαφόρων δυνάμεων. Επιπρόσθετα, τα άτομα, οι ηγέτες και οι υποκειμενικές εκτιμήσεις τους δεν παίζουν σπουδαίο ρόλο, διότι οι επιλογές τους περιορίζονται από τη δομή του συστήματος.

Η αιτία που τα κράτη επιζητούν την ισχύ δεν είναι η ανθρώπινη φύση, αλλά η δομή του διεθνούς συστήματος είναι που τα εξαναγκάζει να την επιζητούν. Η ισχύς είναι το μέσο για να επιτευχθεί ο στόχος που είναι η επιβίωση. Σε ένα σύστημα στο οποίο δεν υπάρχει υψηλότερη αρχή για να επιβλέπει τα κράτη, κάθε κράτος πρέπει να μεριμνά μόνο του για την επιβίωσή του. Κατά συνέπεια ο δομικός ρεαλισμός αγνοεί τις πολιτιστικές διαφορές μεταξύ των κρατών, τους διαφόρους τύπους πολιτευμάτων ή τα άτομα που είναι υπεύθυνα για την εξωτερική πολιτική. Κάθε κράτος αντιμετωπίζεται ως ένα μαύρο κουτί, χωρίς να εξετάζεται το εσωτερικό του, ενώ η διαφορά του από ένα άλλο είναι μόνο η ισχύ του.

Η ισχύς κάθε κράτους εξαρτάται από τις υλικές δυνατότητες που έχει υπό τον έλεγχό του. Η κύρια μορφή της είναι οι στρατιωτικές και πυρηνικές δυνάμεις που διαθέτει. Πλέον όμως αυτής της μορφής υπάρχει και μία ακόμα, η λανθάνουσα. Η λανθάνουσα ισχύ συνίσταται στα κοινωνικο-οικονομικά προαπαιτούμενα που υποστηρίζουν τη δημιουργία της στρατιωτικής ισχύος. Τέτοια προαπαιτούμενα είναι η οικονομική κατάσταση του κράτους, η τεχνολογική του ανάπτυξη και ο πληθυσμός του.

⁵⁰ Η ενότητα που αφορά γενικά στις αρχές του δομικού ρεαλισμού, εκτός από την παράγραφο που αφορά τα σχετικά και απόλυτα κέρδη, στηρίχτηκε στο Mearsheimer John, "Structural Realism" in Dunne Tim, Kurki Milja, Smith Steve (edit.) "International Relations Theories: Discipline and Diversity", Oxford University Press, 2006, p. 71-88.

Ο ανταγωνισμός των κρατών για ισχύ σύμφωνα με το δομικό ρεαλισμό θεμελιώνεται σε πέντε βασικές υποθέσεις για το διεθνές σύστημα:

- Οι μεγάλες δυνάμεις είναι οι κύριοι δρώντες στη διεθνή πολιτική και λειτουργούν σε ένα άναρχο σύστημα. Εξαιτίας του άναρχου συστήματος τα κράτη πρέπει από μόνα τους να φροντίζουν για την ασφάλεια και την επιβίωσή τους σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον. Ο κίνδυνος του πολέμου είναι πάντα υπαρκτός και οφείλεται στη δομή του διεθνούς συστήματος και τη δυναμική που αναπτύσσεται ανάμεσα στα κράτη-δρώντες. Το σύστημα είναι άναρχο διότι δεν υπάρχει κάποια ανώτερη αρχή για να απευθυνθεί ένα κράτος όταν αντιμετωπίζει κάποιο κίνδυνο. Πολύ παραστατικά αναφέρεται ότι όταν ένα κράτος καλεί την άμεσο δράση επιζητώντας βοήθεια, στην άλλη άκρη της τηλεφωνικής γραμμής δεν υπάρχει κανείς από το διεθνές σύστημα για να απαντήσει στη κλήση.

- Όλα τα κράτη έχουν στη διάθεσή τους κάποιες επιθετικές στρατιωτικές δυνατότητες και μπορούν να βλάψουν τα γειτονικά τους και όχι μόνο κράτη.

- Τα κράτη δεν μπορούν ποτέ να είναι σίγουρα για τις προθέσεις των άλλων κρατών. Ακόμα και αν έχουν τη δυνατότητα να αξιολογήσουν με ακρίβεια τις προθέσεις των άλλων κρατών στο παρόν, δεν μπορούν με σιγουριά να εκτιμήσουν τις μελλοντικές τους προθέσεις.

- Ο κύριος στόχος των κρατών είναι η επιβίωσή τους δηλαδή η εδαφική τους ακεραιότητα και η πολιτική αυτονομία τους. Ταυτόχρονα είναι δυνατό να επιδιώκονται και άλλοι στόχοι όπως η ευημερία των πολιτών του ή η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αλλά πάντα αυτοί παραμερίζονται όταν διακυβεύεται η επιβίωση του κράτους.

- Τα κράτη είναι ορθολογικοί δρώντες, που υιοθετούν συνετές πολιτικές για να αυξήσουν τις πιθανότητές τους για επιβίωση. Αυτό δεν σημαίνει ότι είναι αλάνθαστα ή ότι οι επιλογές τους είναι προκαθορισμένες, διότι συχνά κάνουν λάθος εκτιμήσεις ή έχουν λάθος πληροφορίες. Αντιλαμβάνονται τους περιορισμούς του συστήματος μέσα στο οποίο απαιτείται να λειτουργήσουν, και αντιδρούν σύμφωνα με αυτό.

Απαιτείται να επισημανθεί ότι ο δομικός ρεαλισμός δεν είναι μία μονολιθική θεωρία αλλά υπάρχουν και στις τάξεις του μελετητές με διαφορετικές επιμέρους απόψεις. Ο εμφανέστερος ίσως διαχωρισμός είναι αυτός μεταξύ του αμυντικού και του επιθετικού ρεαλισμού. Σύμφωνα με τον πρώτο, τα κράτη επειδή επιδιώκουν τη μεγιστοποίηση της ασφάλειας τους, θα ήταν επικίνδυνο να προσπαθούν να μεγιστοποιήσουν την ισχύ τους, καθώς το σύστημα θα συσπειρωθεί εναντίον τους και θα τα τιμωρήσει. Από την άλλη πλευρά, ο επιθετικός ρεαλισμός θεωρεί ότι η καλύτερη στρατηγική είναι η επιδίωξη της μέγιστης δυνατής ισχύος, όχι γιατί είναι αυτή καθεαυτή το ζητούμενο, αλλά γιατί μόνο έτσι εξασφαλίζεται η επιβίωση του κράτους.

Τέλος, μία όψη του δομικού ρεαλισμού που είναι σημαντική αφορά τα σχετικά και απόλυτα κέρδη των συνεργαζόμενων κρατών. Σχηματικά μπορούμε να θεωρήσουμε ότι ο δομικός ρεαλισμός δίνει έμφαση στα σχετικά κέρδη και όχι στα απόλυτα. Η ξεκάθαρη και απόλυτη θέση του Waltz δεν αφήνει πολλά περιθώρια αμφιβολίας:

«Όταν έρχονται αντιμέτωπα με τη δυνατότητα της συνεργασίας, τα κράτη που αισθάνονται ανασφαλή πρέπει να αναρωτηθούν πως θα μοιραστεί το κέρδος. Είναι υποχρεωμένα να μη ρωτήσουν αν θα ωφεληθούν και οι δύο, αλλά ποιος θα ωφεληθεί περισσότερο. Εάν το αναμενόμενο κέρδος πρόκειται να διαιρεθεί, ως υποθέσουμε με λόγο 2 προς 1, ένα κράτος μπορεί να χρησιμοποιήσει το δυσανάλογο κέρδος για να εφαρμόσει μία πολιτική προορισμένη να βλάψει ή να καταστρέψει το άλλο. Ακόμα και η προσδοκία ενός μεγάλου απόλυτου κέρδους και για τα δύο μέρη δεν θα επιτύχει τη συνεργασία τους για πολύ καιρό καθώς το καθένα φοβάται πως το άλλο θα χρησιμοποιήσει τις αυξημένες δυνατότητες του»⁵¹.

Η αβεβαιότητα για τις μελλοντικές προθέσεις του άλλου, σε ένα άναρχο διεθνές σύστημα, επιβάλλει στα κράτη να είναι μονίμως σε επιφυλακή, μήπως η συνεργασία ωφελεί τον άλλο περισσότερο. Έτσι η συνεργασία καταλήγει σε μία σχέση μηδενικού αθροίσματος, και υπονομεύεται η βάση της καθώς είναι σχεδόν αδύνατο να υπάρξει αμοιβαίο όφελος.

⁵¹ Waltz Kenneth, *Theory of International Politics*, 1979, p. 105.

2. ΚΡΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΗ ΙΣΧΥ ΤΗΣ ΕΕ

Πρωταρχικής σημασίας είναι η αντίθεση του δομικού ρεαλισμού στην θεώρηση της ΕΕ ως ενός αυθύπαρκτου κυρίαρχου δρώντα, δεδομένου ότι με βάση τη θεωρία του, δρώντες είναι μόνο τα κράτη. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η ΕΕ να μην θεωρείται τίποτα περισσότερο από ένα όχημα για τα συλλογικά συμφέροντα των κρατών- μελών της και ειδικότερα των πιο ισχυρών από αυτών. Επιπλέον, σε ένα άναρχο κόσμο που η συνεργασία είναι δύσκολη, οι θεσμοί-οργανισμοί που δημιουργούνται δεν μπορούν να έχουν ανεξάρτητη ισχύ ή αυτονομία. Είναι βασισμένοι σε υπολογισμούς των μεγάλων δυνάμεων και δεν έχουν καμία ανεξάρτητη επίδραση στην συμπεριφορά των κρατών.

Η ιδέα της κανονιστικής ισχύος βασίζεται στον ισχυρισμό ότι αυτή προέρχεται από τον τρόπο δόμησης της ΕΕ (what it is). Για τον δομικό ρεαλισμό αυτό αποτελεί πρόβλημα, καθώς η εξήγηση της δράση- επιρροής της ΕΕ στο διεθνές επίπεδο δεν είναι δυνατό να γίνεται λαμβάνοντας υπόψη στοιχεία της εσωτερικής δομής της και αυτής των κρατών-μελών της. Τα κράτη συμπεριφέρονται στις διεθνείς τους σχέσεις άσχετα με την εσωτερική δομή τους, αλλά αναλόγως με την ισχύ τους και τη δομή του διεθνούς συστήματος.

Οι μελετητές που υποστηρίζουν τον ισχυρισμό για την κανονιστική ισχύ της ΕΕ, τη θεωρούν ως μία θετική εξέλιξη. Έχουν ενσωματώσει στο πεδίο της έρευνάς τους τα προσωπικά τους «πιστεύω» και αξίες οπότε αδυνατούν να επιτύχουν την απαραίτητη απόσταση από το αντικείμενό τους και να το εξετάσουν με κριτική διάθεση⁵².

Η διεύρυνση της ΕΕ προς την Κεντρική και την Ανατολική Ευρώπη δεν οφειλόταν στην κανονιστική ισχύ της, αλλά στις σημαντικές αλλαγές στο διεθνές σύστημα και στους συσχετισμούς ισχύος που προκάλεσαν το τέλος του Ψυχρού πολέμου και τα γεγονότα της τριετίας 1989-91. Προκειμένου να εξασφαλιστεί η

⁵² Hyde-Price Adrian, "Normative" power Europe: a realist critique", *Journal of European Public Policy*, 13:2, March 2006, pp 218.

σταθερότητα στον ευρύτερο περίγυρο της, η ΕΕ ανέλαβε τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές όψεις του μετασχηματισμού των κρατών του πρώην Ανατολικού μπλοκ, ενώ η ασφάλεια εξασφαλιζόταν από τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ. Εργαλεία για την επίτευξη αυτού του μετασχηματισμού ήταν η καθοδήγηση, η παροχή συμβουλών και τεχνικής βοήθειας και κυρίως τα οικονομικά κίνητρα. Λειτουργώντας με αυτόν τον τρόπο, η ΕΕ χρησιμοποιήθηκε από τα ισχυρότερα κράτη- μέλη της, ως ένα όργανο για την άσκηση συλλογικής ηγεμονικής ισχύος, διαμορφώνοντας τον περίγυρό της, σύμφωνα με τα μακροπρόθεσμα στρατηγικά και οικονομικά συμφέροντα των κρατών-μελών της⁵³.

Τα εργαλεία τα οποία η ΕΕ χρησιμοποιεί προκειμένου να διασφαλίσει τα συμφέροντά της στις σχέσεις της με άλλα κράτη, πέρα από τις διαπραγματεύσεις και την διπλωματική πειθώ, πολλές φορές είναι οικονομικής ή πολιτικής φύσης. Στις χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ χρησιμοποίησε την υπόσχεση για ένταξη ή την απειλή για αποκλεισμό, την πολιτική συνεργασία, τα προγράμματα οικονομικής βοήθειας ή τις κυρώσεις. Η χρήση τέτοιων μέσων δεν συνάδει με τον διεθνή ρόλο μίας ΕΕ με κανονιστική ισχύ. Η δύναμη της να κατευθύνει κάποια κράτη προς τον εκδημοκρατισμό ή της αποδοχή μίας οικονομίας της ελεύθερης αγοράς βασίζεται στην αξιοσημείωτη οικονομική της επιρροή.

Η αποτυχία της ΕΕ στα Βαλκάνια και την πρώην Γιουγκοσλαβία απέδειξε τα όρια της κανονιστικής ή της πολιτικής μορφής ισχύος. Η αδυναμία να δράσει έγκαιρα, τα περιορισμένα εργαλεία που διέθετε και η αποτυχημένη εμπλοκή της εξέθεσαν την ΕΕ. Ο Hyde-Price⁵⁴, αναφέρει ότι οι κρίσεις εξυπηρετούν στο να ξεγυμνώνεται η άχαρη πραγματικότητα των συσχετισμών ισχύος που σε άλλες πιο ήσυχες εποχές θα παρέμεναν κρυφοί και κατά αυτόν τον τρόπο λειτούργησαν και οι πόλεμοι στην Γιουγκοσλαβία για την ΕΕ.

Η συνεργασία της ΕΕ με την Ρωσία κατά κύριο λόγο, αλλά και την Κίνα, αποδεικνύει ότι όταν έχει απέναντί της ένα σημαντικό πολιτικό ή οικονομικό εταίρο, ο πραγματισμός επικρατεί πάνω στις αρχές και τις αξίες της. Σε αντίθετη περίπτωση,

⁵³ Στο ίδιο, pp 226-7.

⁵⁴ Στο ίδιο, pp 227.

όπως συμβαίνει συχνά σε φτωχά, περιθωριακά κράτη της Αφρικής, που έχουν περιορισμένες σχέσεις με τα κράτη- μέλη της ΕΕ, γίνονται ευκολότερα στόχος των αρνητικών κυρώσεων, από άλλα κράτη με παρόμοιες επιδόσεις στους τομείς της δημοκρατίας και της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων⁵⁵. Η στάση αυτή, εκτός από κατηγορίες για ασυνέπεια και υποκρισία, υποδηλώνει και την πραγματική θέση που καταλαμβάνουν οι νόρμες της σε σχέση με τους πολιτικούς και οικονομικούς της στόχους. Η συμπεριφορά αυτή συνάδει με τον δομικό ρεαλισμό, ο οποίος δεν αποκλείει το ενδιαφέρον για την προώθηση αξιών και αρχών, αλλά μόνο όταν δεν επηρεάζονται τα βασικά συμφέροντα των κρατών, ενώ υπογραμμίζει τα όρια της κανονιστικής ισχύος της ΕΕ⁵⁶.

Η συνέχιση και ενίσχυση της συνεργασίας των ευρωπαϊκών κρατών στην μεταψυχροπολεμική εποχή, η αλήθεια είναι ότι αποτελεί μία μάλλον άβολη πραγματικότητα για τον νεορεαλισμό. Η ερμηνεία αυτής της εξέλιξης, σύμφωνα με τους νεορεαλιστές, οφείλεται στη δομή του συστήματος και όχι στη φύση της ΕΕ. Οι ΗΠΑ απέμειναν η μοναδική υπερδύναμη σε παγκόσμιο επίπεδο, ενώ στην Ευρώπη υπάρχει πολυπολιτισμός. Καμία ευρωπαϊκή μεγάλη δύναμη δεν έχει τις δυνατότητες να διεκδικήσει την περιφερειακή ηγεμονία, οπότε η συμπεριφορά τους χαρακτηρίζεται από την προσπάθειά μεγιστοποίησης της ασφάλειας και όχι της ισχύος. Ενισχυτικά, λειτούργησε και η συμπεριφορά των ΗΠΑ, οι οποίες άρχισαν να δείχνουν μικρότερο ενδιαφέρον για τις ευρωπαϊκές υποθέσεις. Έτσι, οι τρεις μεγάλες δυνάμεις της ΕΕ, η Γερμανία, η Μεγάλη Βρετανία και η Γαλλία (big three) ενίσχυσαν την συνεργασία τους για να αποκτήσουν περισσότερα εργαλεία εξάσκησης της εξωτερικής πολιτικής τους. Κάτω από αυτό το πρίσμα πρέπει να ειπωθεί και η ΚΕΠΠΑ, ως μία απάντηση στην αποτυχία της πολιτικής ισχύος της ΕΕ και ως ένα αποτέλεσμα της δυναμικής της δομής του συστήματος⁵⁷.

⁵⁵ Smith Karen, *The EU, Human Rights and Relations with Third Countries: "Foreign Policy" with an Ethical Dimension?*, στο Smith Karen, Light Margot (edit.) *Ethics and Foreign Policy*, Cambridge University Press, 2001, p. 193-4.

⁵⁶ Hyde-Price Adrian, "Normative" power Europe: a realist critique", *Journal of European Public Policy*, 13:2, March 2006, pp 223.

⁵⁷ Στο ίδιο, p.228-31.

Η νεορεαλιστική προσέγγιση αμφισβητεί το σύνολο των βασικών θέσεων και απόψεων αυτών που υποστηρίζουν την ύπαρξη της κανονιστικής ισχύος της ΕΕ. Η ερμηνεία των εξελίξεων βασίζεται σε εντελώς διαφορετική οπτική και ουσιαστικά, η νεορεαλιστική σχολή δεν την κριτικάρει απλά, αλλά αρνείται την ίδια την ύπαρξή της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

ΕΕ ΚΑΙ ΡΩΣΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ

Σε αυτό το κεφάλαιο, θα γίνει μία προσπάθεια να διαπιστωθούν τα όρια εφαρμογής και επαλήθευσης της κανονιστικής ισχύος της ΕΕ. Επιλέγεται για μελέτη το θέμα των σχέσεων της ΕΕ με την Ρωσία γενικά, και ειδικότερα, σε σχέση με τη ταραγμένη κατάσταση στην Τσετσενία. Οι λόγοι για τους οποίους επιλέχθηκε το θέμα είναι κυρίως δύο. Αφενός, η Ρωσία αποτελεί μία «σκληρή» και δύσκολη περίπτωση για προβολή της κανονιστικής ισχύος. Είναι ένας σημαντικός παράγοντας στη διεθνή πολιτική, διαθέτει μεγάλη στρατιωτική ισχύ, κυρίως λόγω του τρομερού πυρηνικού της οπλοστασίου - κληρονομιά της ΕΣΣΔ, ενώ και η οικονομική της ισχύ δεν είναι αμελητέα, ειδικά σε ότι αφορά τους ενεργειακούς της πόρους. Επίσης, δεν προσδοκά την μελλοντική ένταξή της στην ΕΕ, τουλάχιστον στο ορατό μέλλον. Αφετέρου, ο χρονικός ορίζοντας, περίπου είκοσι χρόνια, είναι αρκετός να αποκαλύψει τυχόν διαφοροποιήσεις στη στάση και των δύο πλευρών στην εξέλιξη των σχέσεων τους.

Στόχο αποτελεί η διερεύνηση της στάσης της Ρωσίας, ως αποδέκτη των νομών της ΕΕ και ο βαθμός στον οποίο η Ρωσία επηρεάστηκε, ενώ θα αναζητηθεί και ο βαθμός εμμονής της ΕΕ στις νόρμες, σε σχέση με τις στρατηγικές της επιλογές όταν αντιμετωπίζει έναν σημαντικό παράγοντα. Εξαιτίας του διακηρυγμένου κεντρικού ρόλου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις εξωτερικές σχέσεις της ΕΕ, οι συνεχείς και εκτεταμένες παραβιάσεις τους στην Τσετσενία, αποτελεί μία ενδιαφέρουσα περίπτωση για τις αντιδράσεις της. Αυτές θα εξεταστούν για το βαθμό συνέπειάς τους με την κανονιστική βάση της ΕΕ ή τη νεορεαλιστική προσέγγιση.

Στο πρώτο υποκεφάλαιο, θα παρουσιαστεί συνοπτικά, μία ιστορική αναδρομή στα γεγονότα στην ταραγμένη περιοχή της Τσετσενίας και στη προσπάθεια της Ρωσικής Ομοσπονδίας να διατηρήσει την εδαφική της ακεραιότητα. Κατόπιν, θα αναφερθούν οι σημαντικότερες πτυχές των σχέσεων της ΕΕ και της Ρωσίας και τυχόν δυσκολίες που παρουσιάστηκαν εξαιτίας των πολεμικών συγκρούσεων στην εν λόγω

περιοχή. Τελειώνοντας, θα εξεταστούν τα όρια εφαρμογής της κανονιστικής ισχύος και της νεορεαλιστικής προσέγγισης στην συγκεκριμένη περίπτωση.

1. ΤΣΕΤΣΕΝΙΑ

Από την πρώτη στιγμή μετά την διάλυση της Ένωσης Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών (ΕΣΣΔ) το 1991, η Τσετσενία διεκδίκησε την ανεξαρτησία της από τη Μόσχα. Ηγέτης αυτής της προσπάθειας τέθηκε ο πρώην πιλότος της Σοβιετικής πολεμικής αεροπορίας, Dudayev. Η Τσετσενία και το Tatarstan μόνο, από τις ογδόντα οκτώ περιοχές που θα αποτελούσαν την Ρωσική Ομοσπονδία, δεν υπέγραψαν την Συνθήκη ίδρυσής της, όπως την πρότεινε ο πρόεδρος της Ρωσίας, Yeltsin, το 1992⁵⁸. Οι κάτοικοί της είναι σε μεγάλη πλειοψηφία τσετσενικής εθνότητας, ισλαμικού θρησκευματος και έχουν δική τους γλώσσα (η πλειοψηφία μιλά και την ρωσική). Μέχρι τον Δεκέμβριο του 1994 έγιναν πολλές προσπάθειες ανατροπής του Dudayev από την αντιπολίτευση με την υποστήριξη της Ρωσίας, χωρίς όμως αποτέλεσμα. Οι σχέσεις μεταξύ του κέντρου και της Τσετσενίας συνεχώς χειροτέρευαν με τη ρωσική ηγεσία να αρνείται να αποδεχθεί και να συνομιλήσει με τον Dudayev.

Την 11^η Δεκεμβρίου 1994, με εντολή του Yeltsin, στρατιωτικές δυνάμεις εισέβαλλαν στην Τσετσενία, ξεκινώντας και επίσημα τον πρώτο πόλεμο της Τσετσενίας. Ουσιαστικός στόχος του Yeltsin ήταν η διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας της νεότευκτης Ρωσικής Ομοσπονδίας και η εγκατάσταση τοπικής κυβέρνησης αρεστής στη Μόσχα. Η κατάληψη της πρωτεύουσας Γκρόζνυ επιτεύχθηκε (Φεβρουάριος 1995) μόνο μετά από εκτεταμένους αεροπορικούς βομβαρδισμούς και χρήση πυροβολικού, που μετέτρεψαν την πόλη σε ένα σωρό ερειπίων και εξανάγκασαν σε μαζική έξοδο τον πληθυσμό της. Οι επιτυχίες των ρωσικών δυνάμεων έξω από τις αστικές περιοχές, στις ορεινές περιοχές του Καυκάσου, ήταν περιορισμένες.

⁵⁸ Evangelista Matthew, *The Chechen Wars*, Washington DC, 2002, p.1-2.

Τον Αύγουστο του 1996, η πρωτεύουσα Γκρόζνυ και δύο ακόμα πόλεις, ανακαταλήφθηκαν από τους Τσετσένους αυτονομιστές και υπογράφηκε ειρηνευτική συμφωνία. Επίσημη συνθήκη ειρήνης υπογράφηκε τον Μάιο του 1997, οπότε και αναγνωρίστηκε de facto η ανεξαρτησία της Τσετσενίας, ενώ η απόφαση για το οριστικό της status, μετατέθηκε για την 31^η Δεκεμβρίου 2001⁵⁹. Η τελική έκβαση του πολέμου θεωρήθηκε ταπεινωτική για την Ρωσική Ομοσπονδία. Ακριβείς αριθμοί για τις απώλειες του ρωσικού στρατού, των ένοπλων Τσετσένων αυτονομιστών και των πολιτών δεν υπάρχουν και οι εκτιμήσεις διαφέρουν πολύ μεταξύ τους. Οι απώλειες των Ρώσων του τακτικού στρατού φαίνεται ότι έφτασαν τις 10.000 και των Τσετσένων πολιτών τις 50.000⁶⁰, ενώ αρκετές εκατοντάδες χιλιάδες πολιτών εξαναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις εστίες τους. Η κοινή γνώμη στη Ρωσία στράφηκε γρήγορα εναντίον της εισβολής λόγω των μεγάλων απωλειών, ενώ εντός του ρωσικού στρατεύματος υπήρξε μεγάλη δυσαρέσκεια για την προχειρότητα με την οποία σχεδιάστηκε η επιχείρηση και παρατηρήθηκε μεγάλος αριθμός λιποταξιών⁶¹.

Οι τακτικές ρωσικές στρατιωτικές δυνάμεις κατηγορήθηκαν για το θάνατο χιλιάδων πολιτών και σωρεία εγκλημάτων κατά τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων. Ενδεικτικά, σε αναφορά της Διεθνούς Αμνηστίας (International Amnesty) αναφέρονται ο θάνατος 20.000 με 30.000 πολιτών από βομβαρδισμούς σε πυκνοκατοικημένες περιοχές, βιασμοί, βασανισμοί πολιτών, συλλήψεις χωρίς την απαγγελία κατηγοριών, «εξαφανίσεις» και ομαδικές εκτελέσεις⁶².

Η αφορμή για τον δεύτερο πόλεμο της Τσετσενίας δόθηκε όταν ένας αριθμός Τσετσένων ενόπλων και ισλαμιστών από άλλες χώρες (περίπου 2.000 μαχητές), εισέβαλλαν στη γειτονική περιοχή του Νταγκεστάν για να βοηθήσουν την εξέγερσή

⁵⁹ Cornell Svante, "The War against Terrorism and the Conflict in Chechnya: A Case for Distinction", *The Fletcher Forum of World Affairs*, Vol 27:2, 2003, p. 167-184.

⁶⁰ Zurcher Christoph, "Chechnya and Kosovo: Reflections in a Distorting Mirror" στο Van Ham Peter, Medvedev Sergei (eds), *Mapping European Security after Kosovo*, Manchester University Press, 2002, p.181

⁶¹ Evangelista Matthew, *The Chechen Wars*, Washington DC, 2002, p.38-9.

⁶² Amnesty International, "Brief Summary of Concerns about Human Rights Violations in the Chechen Republic, 31 March 1996, (<http://www.amnesty.org/en/library/info/EUR46/020/1996/en>)

του εναντίον του ρωσικού κέντρου⁶³. Η εισβολή πραγματοποιήθηκε τον Αύγουστο του 1999 και στέφθηκε από απόλυτη αποτυχία καθώς η πλειοψηφία των πολιτών του Νταγκεστάν δεν ήταν πρόθυμη να συμμετάσχει σε ένα τέτοιο εγχείρημα, ενώ και ο αριθμός των εισβολέων ήταν μικρός. Οι τοπικές δυνάμεις, με τη συμβολή του ρωσικού στρατού, απώθησαν γρήγορα τους εισβολείς. Την ίδια εποχή, μία σειρά τρομοκρατικών βομβιστικών επιθέσεων στη Μόσχα και σε άλλες πόλεις, με μεγάλες απώλειες σε πολίτες, αποδόθηκαν στους Τσετσένους αυτονομιστές, χωρίς κάτι τέτοιο να είναι επιβεβαιωμένο⁶⁴. Με την κοινή γνώμη να έχει εντελώς διαφορετική στάση από ότι στον πρώτο πόλεμο της Τσετσενίας, ο νεοεκλεγμένος πρόεδρος της Ρωσίας Putin αποφάσισε να ακολουθήσει σκληρή γραμμή. Αφού πρώτα έστειλε ένα αυστηρό τηλεσίγραφο στο πρόεδρο της Τσετσενίας Maskhadov, το οποίο δεν θα μπορούσε να αποδεχθεί, δύο ημέρες μετά, την 1^η Οκτωβρίου 1999, κήρυξε τον Maskhadov και το κοινοβούλιο του έκπτωτο και οι ρωσικές δυνάμεις εισέβαλλαν στην Τσετσενία.

Η πρωτεύουσα Γκρόζνυ πολιορκήθηκε και βομβαρδίστηκε εκ νέου (Δεκ. 1999- Φεβρ. 2000). Στις αρχές Δεκεμβρίου οι ρωσικές δυνάμεις πέταξαν από αέρος φυλλάδια που διατύπωναν ένα τηλεσίγραφο στους κατοίκους του να εγκαταλείψουν την πόλη, ειδάλλως θα εξοντώνονταν. Σχετικά σύντομα, εντός του 2000, αποκαταστάθηκε η κεντρική εξουσία και είχε εγκατασταθεί η φιλική προς τη Μόσχα κυβέρνηση του Kadyrov⁶⁵. Η αντίδραση των Τσετσένων συνεχίστηκε με τρομοκρατικές επιθέσεις και επιχειρήσεις ανταρτοπόλεμου τα επόμενα χρόνια, με φθίνουσα όμως πορεία. Η «αντιτρομοκρατική» επιχείρηση τερματίστηκε από τη Μόσχα επίσημα τον Απρίλιο του 2009⁶⁶.

Τον Μάρτιο του 2003, τέθηκε σε δημοψήφισμα καινούργιο σύνταγμα, το οποίο παραχωρούσε σημαντικό βαθμό αυτονομίας στη Δημοκρατία της Τσετσενίας. Το Σύνταγμα εγκρίθηκε από τη μεγάλη πλειοψηφία των πολιτών (95,5%), αξίζει

⁶³ Cornell Svante, "The War against Terrorism and the Conflict in Chechnya: A Case for Distinction", *The Fletcher Forum of World Affairs*, Vol 27:2, 2003, p. 167-184.

⁶⁴ Evangelista Matthew, *The Chechen Wars*, Washington DC, 2002, p.67

⁶⁵ Mulcahy Conor, "Pre-Determined: The March 23,2003 Constitutional Referendum in Chechnya and its Relationship to the Law of Self-Determination", *Boston College International and Comparative Law Review*, Vol 28, Issue 1, 2005, p. 184

⁶⁶ "Russia 'ends Chechnya operation'". *BBC News*. 16April, 2009. Ανακτήθηκε την 08-09-2012.

όμως να σημειωθεί, ότι μεγάλος αριθμός ψηφοφόρων, κυρίως αυτονομιστές, δεν προσήλθαν στις κάλπες, ενώ ψήφισαν και 36.000 Ρώσοι των στρατευμάτων που έδρευαν στη περιοχή⁶⁷. Οι δεσμοί της τοπικής κυβέρνησης τώρα, είναι στενοί με την κεντρική κυβέρνηση της Μόσχας.

Η Ρωσική Ομοσπονδία κατηγορήθηκε για διάφορα εγκλήματα και σε αυτόν τον δεύτερο πόλεμο. Χρήση στρατοπέδων συγκέντρωσης, ομαδικές εκτελέσεις και εξαφανίσεις πολιτών, βασανισμοί, βιασμοί γυναικών, εκτεταμένοι βομβαρδισμοί αμάχων είναι μερικά από τα εγκλήματα για τα οποία βαρύνεται ο τακτικός της στρατός⁶⁸. Οι απώλειες των πολιτών και των στρατιωτικών που συμμετείχαν στην επιχείρηση ξεπέρασαν αυτές του πρώτου πολέμου⁶⁹, χωρίς όμως και πάλι να υπάρχουν αξιόπιστα νούμερα. Η οργάνωση Παρατηρητήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Human Rights Watch) και η ρωσική μη κυβερνητική οργάνωση Memorial Human Rights Center κατέγραψαν πάνω από 100 και 150 αντίστοιχα, περιπτώσεις «εξαφανίσεων», δηλαδή ατόμων που συνελήφθησαν από ρωσικές στρατιωτικές ή αστυνομικές δυνάμεις και δεν βρέθηκαν ποτέ⁷⁰. Οι ρωσικές αρχές δεν διεξήγαγαν σοβαρές έρευνες για την αντιμετώπιση τέτοιων εγκλημάτων και στις περιπτώσεις που υπήρχαν επαρκή στοιχεία για την ενοχή κάποιων ατόμων, αυτά δεν εντοπίζονταν ποτέ⁷¹.

⁶⁷ Mulcahy Conor, "Pre-Determined: The March 23, 2003 Constitutional Referendum in Chechnya and its Relationship to the Law of Self-Determination", Boston College International and Comparative Law Review, Vol 28, Issue 1, 2005, p. 185-6.

⁶⁸ Cornell Svante, "The War against Terrorism and the Conflict in Chechnya: A Case for Distinction", The Fletcher Forum of World Affairs, Vol 27:2, 2003, p. 172-3.

⁶⁹ Στο ίδιο, p. 172.

⁷⁰ Human Rights Watch, "The "Dirty War" in Chechnya: Forced Disappearance, Torture, and Summary", 1 March 2001 (<http://www.hrw.org/reports/2001/03/01/dirty-war-chechnya-forced-disappearances-torture-and-summary>).

⁷¹ Amnesty International, "Russian Federation, Failure to Protect or Punish: Human Rights Violations and Impunity in Chechnya", 21 January 2002, (<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR46/004/2002/en/cfd2efbe-d89f-11dd-ad8c-f3d4445c118e/eur460042002en.pdf>)

2. ΣΧΕΣΕΙΣ ΡΩΣΙΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΚΑΙ ΕΕ (ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΤΣΕΤΣΕΝΙΑ)

Η Ρωσική Ομοσπονδία έχει ιδιαίτερη στρατηγική σημασία σε παγκόσμια κλίματα, αλλά και ειδικότερα για την ΕΕ, για τους εξής λόγους⁷² :

- παρόλο που οι στρατιωτικές δυνατότητές της είναι υποδεέστερες από αυτές της ΕΣΣΔ, παραμένει μία σημαντική δύναμη. Κληρονόμησε την τεράστια πυρηνική ισχύ της ΕΣΣΔ, ενώ και οι συμβατικές της στρατιωτικές δυνάμεις δεν είναι αμελητέες, οπότε ο ρόλος της για τη διεθνή και ευρωπαϊκή ασφάλεια παραμένει αυξημένος.

- είναι μία τεράστια σε έκταση χώρα, με τη γεωπολιτική της θέση να είναι εντυπωσιακή. Τα σύνορά της εκτείνονται από την Ευρώπη ως τον Ειρηνικό Ωκεανό, την κεντρική Ασία και την Κίνα. Διατηρεί πολύ στενές σχέσεις με κάποια από τα κράτη που προήλθαν από τη διάλυση της ΕΣΣΔ, ασκεί επιρροή σε αυτά και σε μερικά έχει και ισχυρές στρατιωτικές βάσεις.

- οι ενεργειακοί της πόροι (πετρέλαιο, φυσικό αέριο) είναι αξιολύγιστοι. Έχει καταστεί ένας μεγάλος προμηθευτής ενέργειας για τα κράτη-μέλη της ΕΕ και ελέγχει σημαντικό μέρος των αγωγών πετρελαίου και φυσικού αερίου που καταλήγουν στα κράτη αυτά. Η ενεργειακή εξάρτηση των χωρών της ΕΕ από τη Ρωσία, της προσδίδει αυξημένο βάρος στην εξωτερική της πολιτική.

- έχουν κοινά συμφέροντα στη σταθερότητα των όμορών τους χωρών (Ουκρανία, Μολδαβία, Λευκορωσία), των βαλκανικών κρατών και των κρατών της περιοχής του Καυκάσου.

- τα σύνορα μεταξύ τους είναι πλέον, μετά και την τελευταία διεύρυνση, εκτεταμένα.

- η Ρωσία είναι μόνιμο μέλος του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ και συμμετέχει σε άλλους διεθνείς οργανισμούς.

⁷² Τσαρδανίδης Χαράλαμπος, «ΕΕ και Ρωσία: Παράδοση Σχέση στο Πλαίσιο μίας Στρατηγικής Σύμπραξης» στο Ξενάκης Δ., Τσινισιζέλης Μ (επιμ.), Παγκόσμια Ευρώπη- Οι Διεθνείς Διαστάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Αθήνα, 2006, σελ. 355-6.

- όπως η ΕΕ, έτσι και η Ρωσία δίνει ιδιαίτερη σημασία στην ανάπτυξη των σχέσεων της με τις ΗΠΑ, αλλά δεν παύουν να ανησυχούν αμφότεροι από την εκδήλωση των ηγεμονικών της διαθέσεων.

Η αρχική αντίδραση της ΕΕ στον πρώτο πόλεμο της Τσετσενίας, ήταν καθυστερημένη και έγινε ένα μήνα αργότερα από την εισβολή του ρωσικού στρατού. Η πρώτη συνάντηση για το σοβαρό αυτό θέμα πραγματοποιήθηκε μεταξύ 17 και 19 Ιανουαρίου του 1995. Η προσέγγισή της βασίστηκε στις αρχές της κρατικής κυριαρχίας, του διεθνούς δικαίου και σε αυτές του ΟΑΣΕ (Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη)⁷³. Ένας μεγάλος βαθμός αυτοδιάθεσης και αυτονομίας των Τσετσένων ήταν αποδεκτός, αλλά μόνο μέσα στα πλαίσια που θα κρίνονταν αποδεκτά από την Ρωσική Ομοσπονδία. Η ΕΕ δεν είχε τη θέληση να αποδεχτεί την ανεξαρτησία της Τσετσενίας και να την αναγνωρίσει ως ένα κυρίαρχο κράτος. Άλλωστε, και μερικά χρόνια νωρίτερα, η αναγνώριση της διάλυσης της ΕΣΣΔ σε δεκαπέντε Δημοκρατίες έγινε, αφού πρώτα ο Yeltsin είχε δώσει τις ευλογίες του για αυτή τη διάλυση. Η εδαφική ακεραιότητα της Ρωσικής Ομοσπονδίας ήταν η κυρίαρχη προτεραιότητα, καθώς μία βίαιη περαιτέρω διάσπαση της θα απειλούσε τη σταθερότητα στην ευρύτερη περιοχή.

Η εμφάνιση και δημοσιοποίηση των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων οδήγησε την ΕΕ, να σταματήσει να θεωρεί την σύγκρουση ως ένα αποκλειστικά εσωτερικό θέμα της Ρωσίας και να επιμείνει σε τέσσερις όρους και για τις δύο πλευρές :

- να αποδεχθούν την παρουσία του ΟΑΣΕ στην Τσετσενία,
- να επιτρέψουν την πρόσβαση στην ανθρωπιστική βοήθεια,
- κατάπαυση του πυρός,
- την αναζήτηση πολιτικής λύσης η οποία θα σεβόταν την εδαφική ακεραιότητα της Ρωσικής Ομοσπονδίας⁷⁴.

⁷³ Forsberg Tuomas, Herd Graeme, "The EU, Human Rights, and the Russo- Chechen Conflict", Political Science Quarterly, Vol. 120, No 3, 2005, p.459.

⁷⁴ Στο ίδιο, p.460.

Καθώς οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Τσετσενία συνεχίζονταν η ΕΕ σκλήραινε την ρητορική της και εξετάστηκαν και άλλες επιλογές. Η πιο δυναμική προσπάθεια της για να πιέσει την Ρωσία αποτέλεσε η αναβολή επικύρωσης της PCA (Partnership and Cooperation Agreement) η οποία είχε ήδη υπογραφεί από τον Ιούνιο του 1994. Μερικά κράτη της (Αυστρία, Σουηδία, Φιλανδία και Πορτογαλία) καθυστερούσαν την υπογραφή επικύρωσης της Συμφωνίας (PCA) σε ένδειξη διαμαρτυρίας για τις εν λόγω παραβιάσεις. Τελικά, μετά την κατάπαυση του πυρός τον Αύγουστο του 1996 και την Συνθήκη Ειρήνης τον Μάιο του 1997, άρθηκαν οι δισταγμοί από αυτά τα κράτη και η επικύρωση της PCA ολοκληρώθηκε μέχρι το τέλος του 1997⁷⁵. Η αναβολή της επικύρωσης δεν θεωρήθηκε από όλους, ένα πραγματικό μέσο πίεσης, για δύο λόγους :

- τα χρηματοδοτικά κεφάλαια του προγράμματος TACIS (Technical Aid Commonwealth of Independent States) δεν πάγωσαν, και

- τον Μάιο του 1995, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατέληξε ότι παρόλο που η Ρωσία δεν είχε εκπληρώσει όλα τα κριτήρια της PCA, υπήρξε κάποια πρόοδος στην πολιτική της στην Τσετσενία, γεγονός που της επέτρεψε να υπογράψει μία ενδιάμεση συμφωνία τον Ιούλιο του 1995⁷⁶.

Επιπλέον, ο μη συντονισμός της ΕΕ με άλλους διεθνείς οργανισμούς, είχε ως αποτέλεσμα ένα παράδοξο. Το ΔΝΤ (Διεθνές Νομισματικό Ταμείο) το 1996, χρηματοδοτούσε την Ρωσία, σημαντικό μέλος του οποίου είναι η ΕΕ, και έτσι η ΕΕ βοηθούσε οικονομικά έναν πόλεμο στον οποίο ασκούσε δριμεία κριτική⁷⁷.

Το πρόγραμμα TACIS αναπτύχθηκε από την ΕΕ προκειμένου να προωθήσει τη μετάβαση σε μία οικονομία της αγοράς και να ενισχύσει τη δημοκρατία και το κράτος δικαίου σε δώδεκα κράτη που προέκυψαν μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ. Τα κράτη αποδέκτες της βοήθειας ήταν η Ρωσία, η Ουκρανία, η Αρμενία, η Λευκορωσία, η Γεωργία, το Αζερμπαϊτζάν, το Καζακστάν, το Κιργιστάν, η Μολδαβία, το

⁷⁵ Hughes James, "EU Relations with Russia: Partnership or Asymmetric Interdependency?" στο Casarini N., Muzu C., (eds), *The EU's Foreign Policy in an Evolving International System: the Road to Convergence*. London, UK, 2006.

⁷⁶ Forsberg Tuomas, Herd Graeme, "The EU, Human Rights, and the Russo- Chechen Conflict", *Political Science Quarterly*, Vol. 120, No 3, 2005, p.460.

⁷⁷ Στο ίδιο, p.475.

Τουρκμενιστάν, το Τατζικιστάν και το Ουζμπεκιστάν (από τα δεκαπέντε κράτη που προέκυψαν από τη διάλυση της ΕΣΣΔ εξαιρέθηκαν οι τρεις Βαλτικές χώρες που συμμετείχαν σε άλλο πρόγραμμα). Η διάρκεια του προγράμματος ήταν δεκαπέντε χρόνια (1991-2006) και τα κεφάλαια που διατέθηκαν από την ΕΕ ξεπέρασαν τα 7,5 δισεκατομμύρια Ευρώ. Η Ρωσία ήταν ο σημαντικότερος αποδέκτης της εν λόγω βοήθειας στο πλαίσιο του προγράμματος TACIS (άνω των δύο δισεκατομμυρίων ευρώ). Η συμφωνία PCA ήταν διμερές εργαλείο για τα κράτη με την πιο προνομιούχα θέση για την ΕΕ. Οι πρωταρχικοί της στόχοι ήταν κυρίως οικονομικής φύσεως, με σημεία αναφοράς την εμπορική συνεργασία, τις επενδύσεις και τον ανταγωνισμό. Περιελάμβανε επίσης, προβλέψεις σχετικές με τη διευθέτηση περιβαλλοντολογικών θεμάτων και την καταπολέμηση του διεθνούς εγκλήματος. Καθόρισε ένα λειτουργικό πλαίσιο για το διάλογο μεταξύ των δύο πλευρών μέσω τακτικών συναντήσεων, τόσο σε υψηλό, όσο και σε χαμηλότερο επίπεδο. Διακηρυγμένος στρατηγικός στόχος οριζόταν η επαναπροσέγγιση (Rapprochement), που θα οδηγούσε σε οικονομική σύγκλιση, σε συνεργασία πάνω σε θέματα που άπτονται της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς και βαθμιαία σύγκλιση των θέσεων τους στις διεθνείς σχέσεις⁷⁸. Ένας ενδιαφέρων όρος της συμφωνίας προέβλεπε την δυνατότητα διακοπής της, σε περίπτωση παραβίασης των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η ΕΕ δεν προχώρησε σε μία τόσο δραστική ενέργεια, σε καμία περίπτωση της κατάφωρης παραβίασης τους στην Τσετσενία κατά την διάρκεια και των δύο πολέμων.

Μέχρι τη λήξη του πρώτου πολέμου της Τσετσενίας καθώς οι ωμότητες συνεχίζονταν, η ΕΕ επέμενε στην καταδίκη και των δύο πλευρών και τονιζόταν με κάθε ευκαιρία, η ανάγκη εξεύρεσης μίας πολιτικής λύσης, μέσω των διαπραγματεύσεων. Ο τερματισμός της σύγκρουσης ακολουθήθηκε από τη βελτίωση

⁷⁸ Για τη συμφωνία PCA οι πληροφορίες αντλήθηκαν από Hughes James, "EU Relations with Russia: Partnership or Asymmetric Interdependency?" στο Casarini N., Muzu C., (eds), *The EU's Foreign Policy in an Evolving International System: the Road to Convergence*. London, UK, 2006, ενώ για το πρόγραμμα TACIS από την επίσημη ιστοσελίδα της ΕΕ http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations/relations_with_third_countries/eastern_europe_and_central_asia/r17002_en.htm και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/countries/russia/> (πρόσβαση την 15-09-12).

των σχέσεων των δύο πλευρών. Η Ρωσία προσκλήθηκε στο επόμενο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και εγκρίθηκε η PCA. Από την άλλη πλευρά, η Τσετσενία αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα οικονομικής φύσεως και εσωτερικής ασφάλειας. Ο Yeltsin, αναφερόμενος στην υπεσχημένη οικονομική βοήθεια για την ανασυγκρότηση της Τσετσενίας, η οποία ποτέ δεν δόθηκε, χρησιμοποίησε την χαρακτηριστική φράση «μόνο ο διάβολος ξέρει που πήγαν τα χρήματα»⁷⁹. Η ΕΕ δεν υποστήριξε εμπράκτως την ανεξαρτησία της Τσετσενίας, ενώ συγχρόνως δεν κριτίκαρε τη μη συνεργασία της Ρωσίας με τους Τσετσένους. Απεναντίας, κατηγορούσε την Τσετσενία και τον πρόεδρο της για τα σοβαρά προβλήματα εσωτερικής ασφάλειας που πράγματι αντιμετώπιζε⁸⁰.

Στη Σύνοδο της Βιέννης το 1998, τι Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αποφάσισε τη δημιουργία τεσσάρων Κοινών Στρατηγικών για αντίστοιχες περιοχές (Ρωσία, Ουκρανία, Βαλκάνια και Μεσόγειος) με μεγάλο στρατηγικό ενδιαφέρον για την ΕΕ. Η πρώτη που υιοθετήθηκε ήταν αυτή για την Ρωσία, στη Σύνοδο της Κολωνίας, τον Ιούνιο του 1999, με αρχική διάρκεια ισχύος τα τέσσερα χρόνια. Ο σκοπός της ήταν διττός. Από την μία πλευρά θα εξασφάλιζε τη συνεργασία, τη συνάφεια και τη συνοχή σε όλες τις όψεις της πολιτικής σχετικά με τη Ρωσία, από την ΕΕ και τα κράτη-μέλη της, περιλαμβάνοντας και τις θέσεις τους στους διεθνείς οργανισμούς, όπως τον ΟΗΕ (Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών), τον ΟΑΣΕ, το Συμβούλιο της Ευρώπης και τους διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς⁸¹. Από την άλλη πλευρά, θα υποστήριζε το κοινωνικό και οικονομικό μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα της ρωσικής κυβέρνησης, την ενίσχυση του νομικού, θεσμικού και διοικητικού πλαισίου, την ενδυνάμωση της δράσης της κοινωνίας των πολιτών και των ΜΜΕ (Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας) και την προώθηση της σταθερότητας και της ασφάλειας στην Ευρώπη και παγκοσμίως. Η Κοινή Στρατηγική φαινόταν ότι προχωρούσε ένα βήμα μπροστά σε σχέση με τη συμφωνία PCA, της οποίας ο πρωταρχικός στόχος ήταν η επίλυση

⁷⁹ Cornell Svante, "The War against Terrorism and the Conflict in Chechnya: A Case for Distinction", *The Fletcher Forum of World Affairs*, Vol 27:2, 2003, p. 171.

⁸⁰ Forsberg Tuomas, Herd Graeme, "The EU, Human Rights, and the Russo- Chechen Conflict", *Political Science Quarterly*, Vol. 120, No 3, 2005, p.461.

⁸¹ Hughes James, "EU Relations with Russia: Partnership or Asymmetric Interdependency?" στο Casarini N., Muzu C., (eds), *The EU's Foreign Policy in an Evolving International System: the Road to Convergence*. London, UK, 2006.

των οικονομικής φύσης ζητημάτων, αφού τώρα η έμφαση δινόταν σε θέματα πολιτικής και στρατηγικής, ενώ προβλεπόταν και η συνεργασία σε θέματα ασφάλειας και άμυνας⁸². Η αποτελεσματικότητα της, όπως και των υπολοίπων Κοινών Στρατηγικών, αμφισβητήθηκε λόγω των γενικοτήτων που περιείχε και της έλλειψης μέσων και πόρων, που διατέθηκαν για την υλοποίησή της. Σε έκθεση αξιολόγησης, του Solana (2001), αναφέρθηκαν τα προβλήματα αξιοπιστίας της καθώς δεν συνεισέφερε ούτε στην αποτελεσματικότητα, ούτε στη συνοχή της εξωτερικής πολιτικής της ΕΕ⁸³. Η αδυναμία της να αποδώσει αποτελέσματα είχε ως επακόλουθο τη σιωπηρή παύση ισχύος της από το 2004⁸⁴.

Η απάντηση της Ρωσικής Ομοσπονδίας στην Κοινή Στρατηγική της ΕΕ ήταν η Μεσοπρόθεσμη Στρατηγική για την Ανάπτυξη των Σχέσεων Ρωσίας- ΕΕ 2000-2010 (Medium-Term Strategy for Development of Russia- European Union Relations) που παρουσιάστηκε στο Ελσίνκι τον Οκτώβριο του 1999. Τα ρωσικά κείμενα ήταν εντελώς διαφορετικά στο πνεύμα από ότι το αντίστοιχο της ΕΕ, αλλά ήταν το πρώτο που αντιμετώπιζε την ΕΕ ως έναν ανεξάρτητο δρώντα⁸⁵. Η έμφαση δινόταν στη διασφάλιση συγκεκριμένων εθνικών οικονομικών συμφερόντων και στη συνεργασία για τη δημιουργία ενός πολυπολικού κόσμου⁸⁶.

Η αντίδραση της ΕΕ στον δεύτερο πόλεμο της Τσετσενίας ήταν διαφορετική σε σχέση με αυτή του πρώτου. Η φιλανθρωπική προεδρία και άλλα κράτη-μέλη ζήτησαν από τον Putin να αποσύρει το τελεσίγραφο για εγκατάλειψη της πόλης του Γκρόζνυ από τους κατοίκους της. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο που πραγματοποιήθηκε στο

⁸² Τσαρδανίδης Χαράλαμπος, «ΕΕ και Ρωσία: Παράδοξη Σχέση στο Πλαίσιο μίας Στρατηγικής Σύμπραξης» στο Ξενάκης Δ., Τσινισιζέλης Μ (επιμ.), Παγκόσμια Ευρώπη- Οι Διεθνείς Διαστάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Αθήνα, 2006, σελ. 358-9.

⁸³ Hughes James, "EU Relations with Russia: Partnership or Asymmetric Interdependency?" στο Casarini N., Muzu C., (eds), The EU's Foreign Policy in an Evolving International System: the Road to Convergence. London, UK, 2006.

⁸⁴ Τσαρδανίδης Χαράλαμπος, «ΕΕ και Ρωσία: Παράδοξη Σχέση στο Πλαίσιο μίας Στρατηγικής Σύμπραξης» στο Ξενάκης Δ., Τσινισιζέλης Μ (επιμ.), Παγκόσμια Ευρώπη- Οι Διεθνείς Διαστάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Αθήνα, 2006, σελ. 358-9.

⁸⁵ Bordachev Timotei, "Strategy and Strategies" στο Moshes Arkady (edit.) Rething the Respective Strategies of Russia and the European Union, Carnegie Moscow Center, 2003, p. 50-51.

⁸⁶ Khudoley Konstantin, "Russia and the EU: New Opportunities, New Challenges", στο Moshes Arkady (edit.) Rething the Respective Strategies of Russia and the European Union, Carnegie Moscow Center, 2003, p. 16.

Ελσίνκι, 10 και 11 Δεκεμβρίου 1999, μετά από μακρές διαπραγματεύσεις, κατέληξε σε μία διακήρυξη που τόνιζε την επιδείνωση της ανθρωπιστικής κατάστασης στην Τσετσενία και κατηγορούσε την Ρωσία για παραβίαση των δεσμεύσεων της, κάνοντας ιδιαίτερη μνεία στο τελεσίγραφο εκκένωσης του Γκρόζνυ. Η διακήρυξη προέβλεπε και τις εξής κυρώσεις⁸⁷ :

- αναθεώρηση της στρατηγικής της ΕΕ για τη Ρωσία,
- άρση κάποιων προβλέψεων της συμφωνίας PCA που αφορούσαν στις εμπορικές σχέσεις των δύο πλευρών,
- μεταφορά κάποιων πόρων του προγράμματος TACIS σε ανθρωπιστική βοήθεια και περιορισμό της χρηματοδότησης του προγράμματος για το έτος 2000 σε τομείς όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα, το κράτος δικαίου και την ασφάλεια από τα πυρηνικά.

Ταυτόχρονα, κλήθηκαν ο ΟΑΣΕ και το Συμβούλιο της Ευρώπης να αναθεωρήσουν τις σχέσεις τους με τη Ρωσία. Επιπρόσθετα, εκμεταλλευόμενη την ισχυρή παρουσία των κρατών-μελών της ΕΕ στον ΟΑΣΕ και το Συμβούλιο της Ευρώπης, όπου η προεδρία της ΕΕ παρουσίασε τις κοινές τους θέσεις, είχε ήδη προκαλέσει την 8 Δεκεμβρίου του 1999 μία σπάνια κοινή δήλωση του ΟΗΕ, του ΟΑΣΕ και του Συμβουλίου της Ευρώπης με την οποία παρακινούσαν τη Ρωσία να σεβαστεί τα ανθρώπινα δικαιώματα στην Τσετσενία⁸⁸.

Η διακήρυξη της ΕΕ δεν φάνηκε να είχε κάποια αξιοσημείωτη επίδραση στους χειρισμούς της Ρωσίας στο θέμα της Τσετσενίας. Η ασάφεια του κειμένου είχε ως αποτέλεσμα την περιορισμένη εφαρμογή των κυρώσεων και δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι στη σύνοδο της ΕΕ του Ιουνίου 2000, στη Feira, άρθηκαν και αυτές που είχαν τεθεί σε ισχύ⁸⁹. Η ρητορική βεβαίως, της ΕΕ συνέχισε να είναι επικριτική, αλλά δεν υπήρξε κάποια ενέργεια που θα ισχυροποιούσε το μήνυμα που

⁸⁷ Lintonen Raimo, "Understanding EU Crisis Decision-Making: The Case of Chechnya and the Finnish Presidency", *Journal of Contingencies and Crisis Management*, Vol 12, No 1, 2004, p.30.

⁸⁸ Hughes James, "EU Relations with Russia: Partnership or Asymmetric Interdependency?" στο Casarini N., Muzu C., (eds), *The EU's Foreign Policy in an Evolving International System: the Road to Convergence*. London, UK, 2006.

⁸⁹ Forsberg Tuomas, Herd Graeme, "The EU, Human Rights, and the Russo- Chechen Conflict", *Political Science Quarterly*, Vol. 120, No 3, 2005, p.464-5.

ήθελε να αποστείλει. Άλλωστε, ήταν ξεκάθαρο από δηλώσεις Ευρωπαίων πολιτικών ότι δεν ήταν διατιθέμενοι να ριψοκινδυνεύσουν την απομόνωση της Ρωσίας παρόλο που ανησυχούσαν για την κατάσταση στην Τσετσενία. Σε επόμενες συνόδους ΕΕ και Ρωσίας (Στοκχόλμη- Μάρτιος 2001, Γκέτεμποργκ- Ιούνιος 2001), το θέμα της παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συζητήθηκε, όμως η έμφαση δόθηκε σε οικονομικά θέματα και στην ανάπτυξη της συνεργασίας τους⁹⁰.

Τομή στις σχέσεις της ΕΕ και της Ρωσίας στο θέμα της συνεχιζόμενης κατάστασης στην Τσετσενία αποτέλεσε η τρομοκρατική επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 στις ΗΠΑ. Οι Ρώσοι επιδέξια συσχέτισαν τους ήδη διατυπωμένους ισχυρισμούς τους περί ριζοσπαστικού Ισλάμ και διεθνούς τρομοκρατίας, με τις επιθέσεις στο έδαφος των ΗΠΑ. Η σύγκρουσή τους με τους Τσετσένους πλέον ήταν και στα μάτια μεγάλου μέρους της διεθνούς κοινότητας, όχι η καταστολή μίας αυτονομιστικής προσπάθειας αλλά μία αντιτρομοκρατική επιχείρηση. Η Γερμανία, η Γαλλία, η Ιταλία και το Ηνωμένο Βασίλειο ανοικτά πλέον δεχόταν τους ισχυρισμούς του Putin, ότι το πρόβλημα της Τσετσενίας ήταν ένα πρόβλημα τρομοκρατίας⁹¹. Τον Οκτώβριο του 2002 είχε συγκληθεί στη Κοπεγχάγη παγκόσμιο συνέδριο των εξόριστων Τσετσένων, γεγονός που προκάλεσε την έντονη αντίδραση της Μόσχας. Η Μόσχα απαίτησε την απαγόρευση του συνεδρίου και την έκδοση του εκπροσώπου του Maskhadev, Zakayev στη Ρωσία. Στην άρνηση της Δανίας να απαγορεύσει το συνέδριο, ο Putin διεμήνυσε ότι δεν θα επισκεφτεί την Κοπεγχάγη για τη τακτική σύνοδο ΕΕ και Ρωσίας. Προκειμένου να αποφευχθεί κλιμάκωση της διαφωνίας, η ΕΕ μετέφερε τον τόπο της συνόδου στις Βρυξέλλες, όπου το θέμα της Τσετσενίας δεν τέθηκε καθόλου, παρά μόνο από ευρωπαίους δημοσιογράφους στη συνέντευξη τύπου, προξενώντας την έντονη αντίδραση του Putin⁹².

Από την συγκεκριμένη σύνοδο των Βρυξελλών και μετά, οι ηγέτες της ΕΕ έγιναν πιο επιφυλακτικοί στην κριτική τους για την παραβίαση των ανθρωπίνων

⁹⁰ Στο ίδιο, σ.466.

⁹¹ Hughes James, "EU Relations with Russia: Partnership or Asymmetric Interdependency?" στο Casarini N., Muzu C., (eds), *The EU's Foreign Policy in an Evolving International System: the Road to Convergence*. London, UK, 2006.

⁹² Forsberg Tuomas, Herd Graeme, "The EU, Human Rights, and the Russo- Chechen Conflict", *Political Science Quarterly*, Vol. 120, No 3, 2005, p.469.

δικαιωμάτων. Η υποβίβαση του θέματος δεν οφειλόταν σε κάποια δραματική αλλαγή της συμπεριφοράς των Ρώσων στην περιοχή, αλλά σε δύο άλλους λόγους⁹³ :

- στην επιτυχημένη διπλωματία του Putin, ο οποίος προσέγγισε μερικούς σημαντικούς Ευρωπαίους ηγέτες (Schroeder, Chirac, Blair, Berlusconi), σε αντίθεση με τον προκάτοχό του Yeltsin, ο οποίος είχε δώσει έμφαση μόνο στις σχέσεις με τις ΗΠΑ,

- στην ατζέντα των διμερών συνόδων ΕΕ και Ρωσίας κυριαρχούσαν τα οικονομικά θέματα και η ευρύτερη στρατηγική σχέση τους. Η επιμονή μάλιστα, της Ρωσίας να κριτικάρει την ΕΕ για ανοχή των διακρίσεων κατά των ρωσόφωνων μειονοτήτων στην Εσθονία και την Λετονία, προκάλεσε την αμοιβαία συμφωνία ώστε τα θέματα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων να συζητούνται σε νέα, ξεχωριστή συνάντηση, για να μην χαλάει το κλίμα της συνόδου κορυφής (συμφωνία στη Χάγη το Νοέμβριο του 2004).

Το δημοψήφισμα για το νέο Σύνταγμα της Τσετσενίας (Μάρτιος 2003), το οποίο ήταν ξεκάθαρο ότι δεν μπορούσε να πραγματοποιηθεί με δίκαιο και ελεύθερο τρόπο, καθώς οι συγκρούσεις συνεχίζονταν, και οι προεδρικές εκλογές (Οκτώβριος 2003), που έδωσαν στον εκλεκτό της Μόσχας, Kadyrov, πάνω από 80% των ψήφων έγιναν αποδεκτά από την ΕΕ με χλιαρές αντιδράσεις⁹⁴.

Οι σχέσεις της Ρωσίας με την ΕΕ πέρασαν σε νέο επίπεδο μετά τη Σύνοδο της Αγίας Πετρούπολης, την 31 Μαΐου 2003. Σε αυτή, επιβεβαίωσαν τη δέσμευσή τους να ενδυναμώσουν την στρατηγική τους συνεργασία, δημιουργώντας τους τέσσερις Κοινούς Χώρους. Αυτοί γίνονταν αντιληπτοί, ως μακροπρόθεσμοι στόχοι μέσα στο πλαίσιο της υπάρχουσας συμφωνίας PCA και θα διαμορφώνονταν από τις «κοινές αξίες και τα κοινά συμφέροντα»⁹⁵. Η ιδέα είχε εξελιχθεί τα προηγούμενα χρόνια και ο

⁹³ Hughes James, "EU Relations with Russia: Partnership or Asymmetric Interdependency?" στο Casarini N., Muzu C., (eds), *The EU's Foreign Policy in an Evolving International System: the Road to Convergence*. London, UK, 2006.

⁹⁴ Forsberg Tuomas, Herd Graeme, "The EU, Human Rights, and the Russo- Chechen Conflict", *Political Science Quarterly*, Vol. 120, No 3, 2005, p.470.

⁹⁵ Hughes James, "EU Relations with Russia: Partnership or Asymmetric Interdependency?" στο Casarini N., Muzu C., (eds), *The EU's Foreign Policy in an Evolving International System: the Road to Convergence*. London, UK, 2006.

διάλογος μεταξύ τους είχε επιταχυνθεί, προκειμένου να λάβει υπόσταση πριν την διεύρυνση της ΕΕ το 2004, καθώς μετά θα υπήρχαν κράτη-μέλη πιο καχύποπτα για τις καλές σχέσεις με τη Ρωσία και θα μπορούσαν να προβάλουν veto⁹⁶. Οι τέσσερις Κοινοί Χώροι αφορούν :

- την οικονομία,
- την εξωτερική ασφάλεια,
- την ελευθερία, την ασφάλεια και την δικαιοσύνη,
- την εκπαίδευση, την έρευνα και τον πολιτισμό.

Ο Κοινός Οικονομικός Χώρος⁹⁷ καλύπτει ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων οικονομικής φύσης, με απώτερο στόχο τη δημιουργία μίας ολοκληρωμένης αγοράς μεταξύ της Ρωσίας και της ΕΕ. Βάσεις του θα αποτελούν:

- η βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη μέσω της βελτίωσης των εμπορικών τους σχέσεων και την προώθηση επενδυτικού κλίματος,
- η ενίσχυση της επιχειρηματικότητας, μέσω κοινών ή εναρμονισμένων κανονισμών και διασυνδεδεμένων δικτύων υποδομών,
- η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των οικονομιών της ΕΕ και της Ρωσίας σε παγκόσμιο επίπεδο.

Οι βασικές παράμετροι που καθορίστηκαν για την επίτευξη του Κοινού Χώρου ήταν, πρώτον, η ένταξη της Ρωσίας στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου (ΠΟΕ) ως πλήρες μέλος καθώς και οι όροι και οι δεσμεύσεις που αυτή θα συνεπαγόταν, δεύτερον, η συνεργασία στο πεδίο της ενέργειας και τρίτον, η συνεργασία για την προστασία του περιβάλλοντος.

Ο Κοινός Χώρος για την Συνεργασία στην Εξωτερική Ασφάλεια⁹⁸ έχει ως στόχο την διευκόλυνση της συνεργασίας των δύο πλευρών στην εξωτερική τους πολιτική και στα κρίσιμα ζητήματα της ασφάλειας και της άμυνας. Σε αυτόν τον Χώρο δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη σημασία των διεθνών οργανισμών ΟΗΕ, ΟΑΣΕ

⁹⁶ Στο ίδιο,

⁹⁷ Τσαρδανίδης Χαράλαμπος, «ΕΕ και Ρωσία: Παράδοση Σχέση στο Πλαίσιο μίας Στρατηγικής Σύμπραξης» στο Ξενάκης Δ., Τσινιτσιζέλης Μ (επιμ.), Παγκόσμια Ευρώπη- Οι Διεθνείς Διαστάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Αθήνα, 2006, σελ. 362-3.

⁹⁸ Στο ίδιο, σελ. 364-5.

και το Συμβούλιο της Ευρώπης καθώς και στα περιθώρια συντονισμού των πολιτικών και των μέτρων για την αύξηση της διεθνούς ασφάλειας. Υφίσταται ένα οργανωτικό σχήμα για την συνεχή διεξαγωγή πολιτικού διαλόγου σε όλα τα επίπεδα, από τις συναντήσεις κορυφής μέχρι τις συναντήσεις διπλωματικών αξιωματούχων και εμπειρογνομώνων.

Ο Κοινός Χώρος Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης⁹⁹ έχει ως πρωτεύοντα άξονα τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Άπτεται των ζητημάτων της καταπολέμησης της εγκληματικότητας, της τρομοκρατίας και της παράνομης μετανάστευσης, ζητήματα που δυσχέραναν τις μεταξύ τους σχέσεις. Ειδικά για το ζήτημα της Τσετσενίας, η Ρωσία το θεωρεί ως ένα ζήτημα εσωτερικής ασφάλειας και καταπολέμησης της τρομοκρατίας, ενώ η ΕΕ σε κάποιες περιπτώσεις το αντιλαμβάνεται ως ένα ζήτημα παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Ο Κοινός Χώρος στην Έρευνα, την Εκπαίδευση και τον Πολιτισμό¹⁰⁰ αποσκοπεί στην προώθηση της επιστημονικής, εκπαιδευτικής και πολιτιστικής συνεργασίας μέσω προγραμμάτων αμοιβαίας ανταλλαγής επιστημόνων και φοιτητών.

Μία ουσιώδης παράμετρος των σχέσεων των δύο πλευρών αποτελεί το θέμα της ενέργειας. Από τον Οκτώβριο του 2000 και την Σύνοδο στο Παρίσι εγκαινιάστηκε ο διάλογος μεταξύ τους για την ενέργεια. Σχεδόν ταυτόχρονα (Νοέμβριος 2000), η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε την Πράσινη Βίβλο (Green Paper) για την ενέργεια¹⁰¹. Σε αυτή, τονιζόταν ότι η μελλοντική ενεργειακή ασφάλεια της ΕΕ ήταν μία βασική διάσταση της στρατηγικής συνεργασίας με την Ρωσία. Η μακροπρόθεσμη προμήθεια ενέργειας, θα έπρεπε να περιλαμβάνει και κοινά έργα υποδομής, όπως τον νέο αγωγό αερίου διαμέσου της Λευκορωσίας και της Πολωνίας του οποίου η κατασκευή ξεκίνησε το 2001. Η αναπόφευκτα αυξανόμενη εξάρτηση της ΕΕ από την ρωσική ενέργεια, προκάλεσε έναν διάλογο στους κόλπους της, για

⁹⁹ Στο ίδιο, σελ. 364.

¹⁰⁰ Στο ίδιο, σελ. 370.

¹⁰¹ Hughes James, "EU Relations with Russia: Partnership or Asymmetric Interdependency?" στο Casarini N., Muzu C., (eds), *The EU's Foreign Policy in an Evolving International System: the Road to Convergence*. London, UK, 2006.

τον τρόπο που εξασφαλιζόταν ο πολιτικός στόχος του ελέγχου της προμήθειας της ενέργειας. Το εργαλείο που επιλέχθηκε, ήταν ο Κοινός Οικονομικός Χώρος, μία διάσταση του οποίου είναι η προσπάθεια της ΕΕ να δεσμεύσει την Ρωσία σε μία μακροχρόνια οικονομική σχέση.

Η ένταση της ενεργειακής εξάρτησης έγινε ολοφάνερη κατά τη διάρκεια της Ρωσο-Ουκρανικής διαμάχης μεταξύ Δεκεμβρίου 2005 και Ιανουαρίου 2006¹⁰². Ο ρωσικός κολοσσός Gazprom αποφάσισε τον τετραπλασιασμό της τιμής πώλησης (μέχρι τότε, η Ουκρανία το προμηθευόταν σε προνομιακή τιμή) του αερίου στην Ουκρανία, χωρίς να υπάρχει πρόβλεψη μεταβατικής περιόδου. Η κίνηση συνδεόταν κυρίως με την πολιτική και συγκεκριμένα με την έντονα φιλοδυτική στάση του προέδρου της Ουκρανίας Yushchenko, που επιτάχυνε τις διαδικασίες για τη συμμετοχή της χώρας του, στο NATO και την ΕΕ. Υπήρχε όμως και η οικονομική διάσταση στο πρόβλημα, εκτός από την προφανή που σχετίζεται με την αύξηση της τιμής πώλησης, καθώς πολλές ουκρανικές βιομηχανίες, καταναλωτές αερίου, ανταγωνίζονταν τις αντίστοιχες ρωσικές στην παγκόσμια αγορά. Η διαμάχη είχε ως αποτέλεσμα να διαταραχθεί για κάποιες ημέρες η παροχή ρωσικού φυσικού αερίου σε κράτη της ΕΕ. Τελικά, η διαμάχη επιλύθηκε μετά από παρέμβαση του Putin, με διπλασιασμό της τιμής πώλησης στην Ουκρανία και με μία σύντομη μεταβατική περίοδο.

Η εν λόγω διαμάχη προκάλεσε στο επίπεδο της ΕΕ μεγάλες ανησυχίες για την μελλοντική ενεργειακή της ασφάλεια, καθώς ακόμα και μία διαμάχη μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας, όχι μεταξύ της ίδιας και της Ρωσίας, ήταν δυνατό να προκαλέσει σοβαρά προβλήματα. Χρονικά είχε προηγηθεί (Νοέμβριος- Δεκέμβριος 2005) μία σημαντική συμφωνία μεταξύ της Gazprom και των γερμανικών εταιρειών BASF και Ruhrgaz για την κατασκευή ενός καινούργιου αγωγού αερίου, μήκους 1.200 χιλιομέτρων, που θα συνέδεε απευθείας το ρωσικό Vyborg με το Greifwald της Γερμανίας, μέσω της Βαλτικής θάλασσας¹⁰³. Ο συγκεκριμένος αγωγός θα αύξανε την

¹⁰² Στο ίδιο.

¹⁰³ Στο ίδιο.

εξάρτηση από το ρωσικό φυσικό αέριο αλλά ήταν αποτέλεσμα της απόφασης Γερμανίας και Ρωσίας για ενίσχυση των διμερών οικονομικών τους σχέσεων.

Βαθμιαία, οι εμπορικές σχέσεις της ΕΕ και της Ρωσίας έχουν αυξηθεί σε μεγάλο βαθμό. Το 2011¹⁰⁴, η Ρωσία αποτελούσε τον τρίτο εμπορικό εταίρο της ΕΕ (306 δισεκατομμύρια ευρώ), ενώ η ΕΕ αποτελούσε τον πρώτο εμπορικό εταίρο της Ρωσίας. Τα προϊόντα που σχετίζονται με το νευραλγικό χώρο της ενέργειας, το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο, είναι οι κύριες εισαγωγές της ΕΕ από τη Ρωσία και ανέρχονται σε 130 και 24 δισεκατομμύρια ευρώ αντιστοίχως. Οι εισαγωγές αυτές αποτελούν το 32% των συνολικών εισαγωγών της ΕΕ, γεγονός που αναδεικνύει το στρατηγικό ρόλο της Ρωσίας στον τομέα της ενεργειακής επάρκειας της ΕΕ. Από την άλλη πλευρά σχεδόν το 50% των εξαγωγών της Ρωσίας για το έτος 2010, κατευθύνεται σε χώρες της ΕΕ.

Νέα πρόκληση για τις οικονομικές σχέσεις ΕΕ και Ρωσίας είναι η επίσημη ένταξη της Ρωσίας στον ΠΟΕ την 22 Αυγούστου 2012, μετά από μία μακρά διαδικασία που ξεκίνησε το 1993. Η προηγούμενη συμφωνία PCA η οποία ήταν σε ισχύ από το 1997 πρέπει να αλλάξει, για να εναρμονιστεί πλήρως με τις προβλέψεις και τους περιορισμούς του ΠΟΕ. Οι διαπραγματεύσεις για τη νέα συμφωνία Partnership for Modernization ξεκίνησαν το 2008, η οποία θα αντικαταστήσει την προηγούμενη και θα αποτελέσει ένα ποιοτικό βήμα μπροστά για τις οικονομικές σχέσεις των δύο μερών¹⁰⁵.

3. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Από την εξέταση των σχέσεων των δύο πλευρών κατά τη διάρκεια της τελευταίας εικοσαετίας, διαπιστώνεται ότι η ΕΕ επεδίωκε με ζήλο την προσέγγιση με τη Ρωσία, τον εκδημοκρατισμό της και την σταδιακή μετατροπή της οικονομίας της

¹⁰⁴ Επίσημη ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113440.pdf (Πρόσβαση την 11-09-2012)

¹⁰⁵ Επίσημη ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/countries/russia/> (Πρόσβαση την 11-09-2012)

σε μία οικονομία ελεύθερης αγοράς. Σε όλα τα επίσημα κείμενα που διαμορφώνουν την συνεργασία μεταξύ ΕΕ και Ρωσίας υπάρχουν αναφορές στις αξίες και τις αρχές της ΕΕ, με εξέχουσα θέση το κράτος δικαίου, τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη δημοκρατία. Το θέμα των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην περιοχή της Τσετσενίας αποτελούσε ένα αγκάθι που δυσχέρανε την οικοδόμηση ενός κλίματος εμπιστοσύνης. Η Ρωσία προσέγγιζε το πρόβλημα της Τσετσενίας με εντελώς διαφορετικούς όρους από την ΕΕ. Για αυτήν ήταν καθαρά ένα θέμα εσωτερικό, κρατικής κυριαρχίας και διαφύλαξης της εδαφικής της ακεραιότητας, ειδικά κατά την διάρκεια του πρώτου πολέμου, ενώ αργότερα προστέθηκε και η παράμετρος της τρομοκρατίας.

Ταυτόχρονα όμως, προκύπτει ότι η ΕΕ επέλεξε την προώθηση των στρατηγικών της συμφερόντων παρά την απευθείας σύγκρουση με την Ρωσική Ομοσπονδία. Παρόλο που υπήρξε σωρεία αξιόπιστων αναφορών παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην ταραγμένη περιοχή της Τσετσενίας, κατά την διάρκεια και των δύο πολέμων, η αντίδρασή της κρίνεται μάλλον ανεπαρκής και γλιαρή. Στον πρώτο πόλεμο μερικά μόνο κράτη-μέλη, κανένα από τα μεγάλα και ισχυρά, καθυστέρησαν την υπογραφή της συμφωνίας PCA, η οποία όμως τέθηκε σε ισχύ αμέσως μετά την Συνθήκη Ειρήνης. Στον δεύτερο πόλεμο, οι κυρώσεις που ανακοίνωσε ήταν ανεπαρκείς, εφαρμόστηκαν μόνο εν μέρει και για περιορισμένο χρονικό διάστημα. Η ρητορική της βέβαια, σε όλο αυτό το χρονικό διάστημα, ήταν επιθετική και σε όλους τους τόνους κατηγορούσε τους Ρώσους για τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η προώθηση της κανονιστικής της θέσης φαίνεται να παραμεριζόταν κάθε φορά που υπήρχε κίνδυνος να βλάψει σοβαρά τα στρατηγικά της συμφέροντα. Αξίζει όμως να επισημανθεί, ότι η επιβολή κυρώσεων ή η διακοπή εμπορικών και οικονομικής φύσης συμφωνιών δεν είναι ακριβώς εκδήλωση της κανονιστικής ισχύος της ΕΕ. Η κριτική που ασκείται στο συγκεκριμένο σημείο είναι εν πολλοίς άδικη, αναλογιζόμενοι ότι αυτές οι αντιδράσεις, ακόμα και αν ήταν πολύ πιο έντονες, είναι περισσότερο εκδηλώσεις της πολιτικής ή οικονομικής μορφής ισχύος και όχι της

κανονιστικής. Άλλωστε, πιο αυστηρές κινήσεις της ΕΕ είναι πολύ πιθανόν να εξανάγκαζαν τη Ρωσία να απομονωθεί και να δημιουργούσαν μεγαλύτερο πρόβλημα. Αυτό που χρειάζεται να αξιολογηθεί είναι κατά πόσο οι νόρμες της ΕΕ διείσδυσαν στο κράτος-δέκτη, τη Ρωσία. Εκ πρώτης όψεως φαίνεται ότι η Ρωσική Ομοσπονδία δεν άλλαξε την συμπεριφορά της και οι νόρμες της ΕΕ δεν την επηρέασαν.

Η λειτουργία της δημοκρατίας στην Ρωσική Ομοσπονδία κρίνεται ακόμα αναιμική. Βρίσκεται στο αρχικό επίπεδο δημιουργίας των δημοκρατικών θεσμών, ενώ το πολιτικό της σύστημα περιέχει δημοκρατικούς θεσμούς με αυταρχικές πρακτικές της κρατικής διοίκησης¹⁰⁶. Επίσης, τα δικαιώματα των μειονοτήτων δεν είναι εγγυημένα και η ελευθερία των ΜΜΕ είναι περιορισμένη. Το οικονομικό και κοινωνικό της σύστημα έχει εξελιχθεί, αλλά η οικονομία της πόρρω απέχει από το να χαρακτηριστεί οικονομία της ελεύθερης αγοράς κατά τα δυτικά πρότυπα. Επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από το κράτος και οι πρώην τεράστιες κρατικές επιχειρήσεις έχουν μεταλλαχθεί, σε κατά όνομα μόνο ιδιωτικές, μονοπωλιακές εταιρείες¹⁰⁷. Επιπλέον, η οικονομία της εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις εξαγωγές πρώτων υλών και η ποικιλία της βιομηχανικής παραγωγής είναι περιορισμένη, ενώ η κοινωνία της είναι πολωμένη μεταξύ ενός εξαιρετικά μικρού, αλλά πολύ ευκατάστατου στρώματος και της μεγάλης μάζας των πολιτών, που είναι σχετικά φτωχοί με τα ευρωπαϊκά πρότυπα¹⁰⁸.

Μία επαρκής όμως, αξιολόγηση της διείσδυσης των νορμών της ΕΕ στη Ρωσία και κατά συνέπεια αξιολόγηση της κανονιστικής της ισχύος, δεν πρέπει να γίνει βιαστικά και επιφανειακά. Η πραγματική επίδραση της ΕΕ στην Ρωσία θα είναι δυνατόν να αναδειχθεί στις πραγματικές της διαστάσεις, μόνο μετά την παρέλευση αρκετών ετών. Τα μόλις είκοσι χρόνια που την χωρίζουν από το προηγούμενο,

¹⁰⁶ Panebianco Stefania, "Promoting human Rights and Democracy in European Union Relations with Russia and China" στο Lucarelli Sonia, Manners Ian (edit.), Values and Principles in European Union Foreign Policy, 2006, p.136.

¹⁰⁷ Στο ίδιο, σελ.136-7.

¹⁰⁸ Hughes James, "EU Relations with Russia: Partnership or Asymmetric Interdependency?" στο Casarini N., Muzu C., (eds), The EU's Foreign Policy in an Evolving International System: the Road to Convergence. London, UK, 2006.

εντελώς διαφορετικό οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό σύστημα, το οποίο είχε διάρκεια άνω των εβδομήντα ετών, καθιστά την εξαγωγή αξιόπιστων συμπερασμάτων δύσκολη. Επιπλέον, η Ρωσία, χωρίς καθόλου παράδοση στη δημοκρατία και τον φιλελευθερισμό, καλείται να κριθεί σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα και αξίες καθώς και από ανθρώπους μεγαλωμένους με την δυτική κουλτούρα.

Ο ρώσος Makarychev Andrey¹⁰⁹, προσεγγίζει διαφορετικά τις σχέσεις της Ρωσίας με τον περίγυρό της και την ΕΕ. Υποστηρίζει ότι η στρατηγική της Ρωσίας είναι να εμφανιστεί ως μία χώρα φυσιολογική-κανονική (normal), με πολιτικές πρακτικές που προσομοιάζουν με αυτές της Δύσης. Στο ίδιο μήκος κύματος και ο Kagarlitsky, ο οποίος αναφέρει ότι όσο δυσαρεστημένο και να είναι το Κρεμλίνο με τις εξελίξεις στις σχέσεις του με την Δύση, στα μάτια των αξιωματούχων του, η Δυτική Ευρώπη και οι ΗΠΑ παραμένουν τα μοναδικά παραδείγματα «κανονικών» κοινωνιών. Ο Tsygankov εκτιμά ότι η στρατηγική του Putin είναι να οδηγήσει τη χώρα του πέρα από τον σοβιετικό απομονωτισμό και να την καταστήσει πλήρες μέλος της διεθνούς κοινότητας, ως μία κανονική μεγάλη δύναμη. Αυτές οι απόψεις αποδεικνύουν ότι, προφανώς με λιγότερο αυστηρά κριτήρια, οι δυτικές νόρμες έχουν διεισδύσει στην Ρωσία και το τι θεωρείται φυσιολογικό, κατά βάση, έχει καθοριστεί από την Δύση. Η μερική ή ατελής διείσδυση των νορμών της ΕΕ στην Ρωσία, που με όρους ιστορικού χρόνου κάνει τα πρώτα της βήματα στη δημοκρατία και τον φιλελευθερισμό, επιβεβαιώνει την άποψη ότι η ΕΕ διαθέτει κανονιστική ισχύ.

Μία όψη των σχέσεων μεταξύ της ΕΕ και της Ρωσίας που δεν πρέπει να παραβλεφθεί είναι η έλλειψη συνοχής στη στάση της ΕΕ και σε αυτή των διαφόρων κρατών-μελών της. Στη συγκεκριμένη περίπτωση της παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τη Ρωσία, διαφαίνεται ότι η στάση της ΕΕ ήταν πολύ περισσότερο πειστική από ότι αυτή των κρατών-μελών της. Τα κράτη-μέλη επικέντρωναν το

¹⁰⁹ Makarychev Andrey, "Rebranding Russia: Norms, Politics and Power" στο Tocci Natalie (eds) *Who is a Normative Foreign Policy Actor? The European Union and its Global Partners*, Brussels, Centre for European Policy Studies, 2008, p. 202. Στο ίδιο παρατίθενται και οι απόψεις των Kagarlitsky και Tsygankov.

ενδιαφέρον τους στην ανάπτυξη της εμπορικής συνεργασίας τους με την Ρωσία, παραβλέποντας αυτό το πρόβλημα. Ο Maull πολύ παραστατικά, παρουσιάζει αυτή την συμπεριφορά ως συνειδητή εναλλαγή ρόλων «καλού και κακού μπάτσου»¹¹⁰.

Στον δεύτερο πόλεμο της Τσετσενίας η σκληρά επικριτική ρητορική και τα έστω ανεπαρκή μέτρα κατά της Ρωσίας έλαβαν χώρα στα πλαίσια της ΕΕ. Τα κράτη-μέλη της είχαν την δυνατότητα να χειρίζονται τις διμερείς τους σχέσεις με την Ρωσία με τον συνηθισμένο τρόπο σαν μην συνέβαινε η κρίση¹¹¹. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι, μεταξύ των ετών 1999 και 2003 (διάστημα που περιλαμβάνει το ξέσπασμα και την κορύφωση του δεύτερου πολέμου της Τσετσενίας), το διμερές εμπόριο μεταξύ της Ρωσίας και της Γερμανίας διπλασιάστηκε¹¹². Συγχρόνως, μέσα από τις ενέργειες της ΕΕ, θα μπορούσε να καθησυχαστεί η κοινή γνώμη των χωρών-μελών της που αντιτιθόταν στον πόλεμο και τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η διαφορετική στάση των κρατών-μελών από αυτή της ΕΕ ως σύνολο, η οποία έχει επισημανθεί από πολλούς μελετητές, ως έλλειψη συνοχής που αδυνατίζει την κανονιστική ατζέντα της ΕΕ, αναδεικνύει τη δυνατότητα της να δρα αυτόνομα και πέρα από τα μέλη της. Αυτό το σημείο αποτελεί μία αδυναμία του δομικού ρεαλισμού, η αντίληψη του οποίου για την ΕΕ, δεν επιτρέπει τη θεώρησή της, ως κάτι διαφορετικό από ένα όχημα για τα συλλογικά συμφέροντα των κρατών-μελών. Ταυτόχρονα, ο ισχυρισμός του Manners, ότι εξαιτίας του τρόπου με τον οποίο δημιουργήθηκε πάνω σε μία κανονιστική βάση είναι αναγκασμένη να λειτουργεί διαφορετικά στη διεθνή πολιτική σκηνή από τους άλλους δρώντες, αποκτά υλική υπόσταση και φαίνεται να επιβεβαιώνεται.

Κλείνοντας την αξιολόγηση των σχέσεων μεταξύ ΕΕ και Ρωσικής Ομοσπονδίας, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι στρατηγικές επιλογές της ΕΕ ερμηνεύονται πληρέστερα από τον δομικό ρεαλισμό, ενώ η κανονιστική βάση της ΕΕ

¹¹⁰ Maull Hanns, "Europe and the New Balance of Global Order", *International Affairs*, Vol. 81, No 4, 2005, p.792

¹¹¹ Haukala Hiski, "What Went Right with the EU's Common Strategy on Russia" στο Moshes Arkady (edit.) *Rethinking the Respective Strategies of Russia and the European Union*, Carnegie Moscow Center, 2003, p. 84.

¹¹² Gillingham John, *Design for a New Europe*, Cambridge University Press, 2006, p.89.

δεν φαίνεται να τις επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό. Η αξία των επιχειρημάτων του Manners και της έννοιας της κανονιστικής ισχύος της ΕΕ άπτεται της διάχυσης των νορμών της, σε μία μεγάλη δύναμη όπως η Ρωσία. Η επιρροή των νορμών αυτών στην Ρωσία υφίσταται και ο χρόνος θα αποδείξει κατά πόσο αυτή θα έχει μακροπρόθεσμες συνέπειες. Άλλωστε, υπάρχει και ένας μάλλον εύλογος ισχυρισμός ότι η κανονιστική ισχύς της ΕΕ¹¹³, δρα «όπως το νερό στην πέτρα και όχι όπως η ναπάλμ το πρωινό¹¹⁴». Ενδιαφέρον προκαλεί επίσης, η διαπίστωση ότι η ΕΕ ως σύνολο, αντιδρά διαφορετικά από τα κράτη-μέλη της.

¹¹³ Manners Ian, "The Normative Ethics of the European Union", *International Affairs* 84:1, 2008, p.60

¹¹⁴ Χαρακτηριστική φράση από την αμερικανική πολεμική ταινία «Αποκάλυψη Τώρα» του 1979, η οποία ήταν σχετική με τον πόλεμο του Βιετνάμ.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στην παρούσα εργασία εξετάστηκε κυρίως ο ισχυρισμός που έχει διατυπωθεί ότι η ΕΕ διατηρεί κάποια νέα μορφή ισχύος, την κανονιστική, η οποία της επιτρέπει να καθορίζει τι είναι φυσιολογικό στην διεθνή πολιτική. Μέσα από την περιπτωσιολογική μελέτη των σχέσεων της με την Ρωσία, κάτω από το πρίσμα των πολέμων της τελευταίας στην Τσετσενία, διαπιστώθηκε ότι οι στρατηγικές επιλογές της ΕΕ δεν οριοθετήθηκαν από την κανονιστική της βάση. Προέκρινε την ενίσχυση των στρατηγικά σημαντικών σχέσεων της με την Ρωσική Ομοσπονδία, παραμερίζοντας την προώθηση των νορμών της. Σε γενικές γραμμές, η ΕΕ αντέδρασε όπως θα αντιδρούσε μία παραδοσιακή μεγάλη δύναμη, όταν έρχεται αντιμέτωπη με έναν σημαντικό στρατηγικά, δρώντα. Ο πραγματισμός και όχι οι νόρμες της κατεύθυναν κατά βάση, την συμπεριφορά της.

Η λειτουργία της δημοκρατίας και της οικονομίας στην Ρωσική Ομοσπονδία, ενδεχομένως να χαρακτηρίζεται ατελής ή ανολοκλήρωτη, σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα. Η επιρροή όμως, του κυρίαρχου δυτικού πρότυπου, κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά είναι αναμφισβήτητη. Οι νόρμες της ΕΕ, πράγματι έχουν επηρεάσει την Ρωσία, σε εύρος και βάθος που μόνο μελλοντικά είναι δυνατόν να διαπιστωθούν.

Μια παρατήρηση που θα ήταν δυνατό να γίνει, αφορά στην πρωτοτυπία ή την πρωτοπορία της έννοιας της κανονιστικής ισχύος και της ίδιας της ύπαρξης της αυτής καθεαυτής. Η δυνατότητα ή η προσπάθεια της ΕΕ να αλλάζει τον περίγυρό της με βάση τις νόρμες της δεν είναι κάτι καινούργιο. Πολλές αυτοκρατορίες στο απώτερο παρελθόν ή και κράτη σε νεώτερες εποχές λειτουργούσαν με τον ίδιο τρόπο. Μία χαρακτηριστική περίπτωση είναι αυτή της βυζαντινής αυτοκρατορίας «η οποία επεδίωκε να συγκροτήσει μία διεθνή τάξη με βάση τις εσωτερικές της αξίες»¹¹⁵. Επιπλέον, «η εξάπλωση της βυζαντινής διεθνούς τάξης, που εξέφραζε τη βυζαντινή οικουμενική ιδεολογία, προωθούσε ένα διεθνές περιβάλλον ευνοϊκό για το Βυζάντιο»¹¹⁶. Η διαφορά που μπορούμε να αντιληφθούμε μεταξύ ΕΕ και Βυζαντίου

¹¹⁵ Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική (6^{ος}-11^{ος} αιώνας), Αθήνα, 2000, σελ. 291.

¹¹⁶ Στο ίδιο, σελ.295.

είναι κατά βάση στο περιεχόμενο των εσωτερικών αξιών (φιλελευθερισμός και ορθοδοξία αντίστοιχα) και στο ιστορικό τους υπόβαθρο, αυτό όμως δεν αναιρεί το γεγονός, ότι ο σκοπός αμφοτέρων ήταν ο ίδιος. Η Ιστορία μπορεί να προσφέρει άφθονα παραδείγματα ισχυρών δρώντων με παρόμοιο σκοπό και με διαφορετικό βαθμό επιτυχίας κάθε φορά.

Αυτό που πράγματι είναι καινοφανές είναι η δημιουργία και η ύπαρξη της ΕΕ. Η αντοχή και η αντίδραση της ΕΕ σε σοβαρές κρίσεις θα αποδείξει την ύπαρξη ή όχι μίας κανονιστικής βάσης, που την προσδιορίζει στο εσωτερικό και στις σχέσεις της με τα άλλα κράτη. Η εξέλιξη της οικονομικής κρίσης που ταλανίζει την ΕΕ τα τελευταία χρόνια, θα αποτελέσει πιθανότατα, μία ισχυρή ένδειξη για το εάν αποτελεί μία νέο-μεσαιωνική αυτοκρατορία¹¹⁷, μία ομοσπονδία ή συνομοσπονδία κρατών, μία υβριδική πολιτεία ή απλώς ένα όχημα εξυπηρέτησης συλλογικών συμφερόντων των εθνικών κρατών.

¹¹⁷ Zielonka Jan, "How New Enlarged Borders Will Reshape the European Union", *Journal of Common Market Studies*, Vol.39, No3, 2001.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΡΘΡΑ- ΒΙΒΛΙΑ

Aggestam Lisbeth, “Introduction: ethical power Europe?”, *International Affairs*, Vol 84, No 1, 2008, pp 1-11.

Baldwin David, “Power and International Relations”, στο Carlsnaes W., Risse T., Simmons B. (edit), *Handbook of International Relations*, SAGE Publications, 2002, p. 177-192.

Berenskoetter Felix, “Thinking about Power” στο Berenskoetter Felix and Williams Michae, (eds.), *Power in World Politics*, London, New York: Routledge, 2007 pp. 1-22.

Bordachev Timotei, “Strategy and Strategies” στο Moshes Arkady (edit.) *Rething the Respective Strategies of Russia and the European Union*, Carnegie Moscow Center, 2003

Carr Edward, «Η εικοσαετής κρίση, 1919-1939. Εισαγωγή στη μελέτη των διεθνών σχέσεων», εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 2004

Cornell Svante, “The War against Terrorism and the Conflict in Chechnya: A Case for Distinction”, *The Fletcher Forum of World Affairs*, Vol 27:2, 2003

Dahl Robert, “The Concept of Power”, *Behavioral Science*, Vol 2, 1957

Diez Thomas, “Constructing the Self and Changing Others: Reconsidering “Normative Power Europe””, *Millennium- Journal of International Studies*, Vol 33, No 3, 2005, p 613-636.

Evangelista Matthew, *The Chechen Wars*, Washington DC, 2002

Finnemore Martha, Sikkink Kathryn “International Norm Dynamics and Political Change”, *International Organization*, 52:4, 1998

Forsberg Tuomas, Herd Graeme, “The EU, Human Rights, and the Russo- Chechen Conflict”, *Political Science Quarterly*, Vol. 120, No 3, 2005

Forsberg Tuomas, “Normative Power Europe, Once Again: A Conceptual Analysis of an Ideal Type”, *Journal of Common Market Studies*, Vol 49, No 6, 2011

Gillingham John, *Design for a New Europe*, Cambridge University Press, 2006

Haukala Hiski, “What Went Right with the EU’s Common Strategy on Russia” στο Moshes Arkady (edit.) *Rething the Respective Strategies of Russia and the European Union*, Carnegie Moscow Center, 2003

Hart Jeffrey, “Three Approaches to the Measurement of Power in International Relations”, *International Organization*, Vol. 30, No 2, 1976.

Hughes James, “EU Relations with Russia: Partnership or Asymmetric Interdependency?” στο Casarini N., Muzu C., (eds), *The EU’s Foreign Policy in an Evolving International System: the Road to Convergence*. London, UK, 2006

Hyde-Price Adrian, “Normative” power Europe: a realist critique”, *Journal of European Public Policy*, 13:2, March 2006, pp 217-234.

Khudoley Konstantin, “Russia and the EU: New Opportunities, New Challenges”, στο Moshes Arkady (edit.) *Rethinking the Respective Strategies of Russia and the European Union*, Carnegie Moscow Center, 2003

Leonard Mark, “Europe’s Transformative Power”, *Centre for European Reform Bulletin*, Issue 40, Feb/Mar 2005

Lintonen Raimo, “Understanding EU Crisis Decision-Making: The Case of Chechnya and the Finnish Presidency “, *Journal of Contingencies and Crisis Management*, Vol 12, No 1, 2004

Μπαμπινιώτης Γεώργιος, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Εκδ. Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 1998

Makarychev Andrey, “Rebranding Russia: Norms, Politics and Power” στο Tocci Natalie (eds) *Who is a Normative Foreign Policy Actor? The European Union and its Global Partners*, Brussels, Centre for European Policy Studies, 2008, p. 156-210.

Manners Ian, “Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, No 2, 2002

Manners Ian, “Normative Power Europe Reconsidered”, Paper presented to the CIDEL Workshop, Oslo, 22-23 October 2004.

Manners Ian, “The European Union as a Normative Power in the Global Polity”, *Political Studies Association*, 2005

Manners Ian, “The European Union as a Normative Power: A Response to Thomas Diez”, *Millennium- Journal of International Studies*, Vol 35, No 1, 2006

Manners Ian, “Symbolic Manifestation of the EU’s Role” στο Elgstrom Ole, Smith Michael (eds), *The European Union’s Roles in International Politics- Concepts and Analysis*, London-New York, Routledge, 2006, p.66-88

Manners Ian, “The Normative Ethics of the European Union”, *International Affairs* 84:1, 2008

Mauhl Hans, “Germany and Japan: the New Civilian Powers”, *Foreign Affairs*, 69:5, 1990-1

Mauhl Hans, “Europe and the New Balance of Global Order”, *International Affairs*, Vol. 81, No 4, 2005

Mearsheimer John, *Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων*, Αθήνα, 2007

Mearsheimer John, “Structural Realism” in Dunne Tim, Kurki Milja, Smith Steve (edit.) “International Relations Theories: Discipline and Diversity”, Oxford University Press, 2006

Merlingen Michael, “Everything Is Dangerous: A Critique of “Normative Power Europe”, *Security Dialogue*, Vol 38, No 4, 2007, pp 435-453.

Mulcahy Conor, “Pre-Determined: The March 23, 2003 Constitutional Referendum in Chechnya and its Relationship to the Law of Self-Determination”, *Boston College International and Comparative Law Review*, Vol 28, Issue 1, 2005

Nossel Suzanne, “Smart Power- Reclaiming Liberal Internationalism”, *Foreign Affairs*, Vol 83, No 2, Mar- Apr 2004.

Nye Joseph, *Το Παράδοξο της Αμερικανικής Δύναμης*, Αθήνα, 2003
 Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική (6^{ος}-11^{ος} αιώνας)*, Αθήνα, 2000

Pace Michelle, “The Construction of EU Normative Power”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 45, No 5, 2007

Panebianco Stefania, “Promoting human Rights and Democracy in European Union Relations with Russia and China” στο Lucarelli Sonia, Manners Ian (edit.), *Values and Principles in European Union Foreign Policy*, 2006

Parag Khanna, “The Metrosexual Power”, *Foreign Policy*, 1 July 2004

Sjursen Helen, “Values or Rights? Alternative Conceptions of the EU’s “Normative” Role” στο Elgstrom Ole, Smith Michael (eds), *The European Union’s Roles in International Politics- Concepts and Analysis*, London-New York, Routledge, 2006, p.85-100

Smith Hazel, *European Union Foreign Policy- What Is and What Does*, London, 2002.

Smith Karen, *The EU, Human Rights and Relations with Third Countries: “Foreign Policy” with an Ethical Dimension?*, στο Smith Karen, Light Margot (edit.) *Ethics and Foreign Policy*, Cambridge University Press, 2001

Smith Karen, “Beyond the Civilian Power Debate”, *Politique Europeenne*, 1 (17), 2005

Scheipers Sibylle, Sicurelli Daniela, “Normative Power Europe: A Credible Utopia?”, *Journal of Common Market Studies*, Vol 45, No 2, 2007, pp 435-457.

Τσαρδανίδης Χαράλαμπος, «ΕΕ και Ρωσία: Παράδοξη Σχέση στο Πλαίσιο μίας Στρατηγικής Σύμπραξης» στο Ξενάκης Δ., Τσινισιζέλης Μ (επιμ.), Παγκόσμια Ευρώπη- Οι Διεθνείς Διαστάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Αθήνα, 2006

Tocci Natalie, “Profiling Normative Foreign Policy: The European Union and its Global Partners” στο Tocci Natalie (eds) *Who is a Normative Foreign Policy Actor? The European Union and its Global Partners*, Brussels, Centre for European Policy Studies, 2008, p.1-24.

Waltz Kenneth, *Theory of International Politics*, 1979.

Youngs Richard, “Normative Dynamics and Strategic Interests in the EU’s External Identity”, *Journal of Common Market Studies*, Vol 42, No 2, 2004, pp 415-435

Zielonka Jan, “How New Enlarged Borders Will Reshape the European Union”, *Journal of Common Market Studies*, Vol.39, No3, 2001.

Zurcher Christoph, “Chechnya and Kosovo: Reflections in a Distorting Mirror” στο Van Ham Peter, Medvedev Sergei (eds), *Mapping European Security after Kosovo*, Manchester University Press, 2002.

ΠΗΓΕΣ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Διεθνής Αμνηστία- Amnesty International

“Russian Federation, Failure to Protect or Punish: Human Rights Violations and Impunity in Chechnya”, 21 January 2002.

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR46/004/2002/en/cfd2efbe-d89f-11dd-ad8c-f3d4445c118e/eur460042002en.pdf>

“Brief Summary of Concerns about Human Rights Violations in the Chechen Republic”, 31 March 1996.

<http://www.amnesty.org/en/library/info/EUR46/020/1996/en>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή- European Commission

<http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/countries/russia/>
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113440.pdf

Ευρωπαϊκή Ένωση- European Union

http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations/relations_with_third_countries/eastern_europe_and_central_asia/r17002_en.htm

Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων- Human Rights Watch

“The “Dirty War” in Chechnya: Forced Disappearance, Torture, and Summary”, 1 March 2001

<http://www.hrw.org/reports/2001/03/01/dirty-war-chechnya-forced-disappearances-torture-and-summary>

BBC

Russia 'ends Chechnya operation'. *BBC News*. 16April, 2009